

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İBRAHİM PAŞA'NIN ANADOLU'YU İSTİLASI (1832-1833) İBRAHİM PASHA'S INVASION OF ANATOLIA(1832-1833)

Fatih GENCER*

Öz

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831 yılında isyan etmiş, birliklerini oğlu İbrahim Paşa komutasında Filistin ve Suriye'ye sokmuştu. Osmanlı yönetimi, tüm uzlaşma çabalarını elinin tersiyle iten Mehmet Ali Paşa'yı asi ilan etmiş ve oğlu İbrahim Paşa'nın üzerine büyük bir ordu sevk etmişti. İbrahim Paşa, önce Humus'ta ardından Belen ve Konya'da Osmanlı ordularını yenmeyi başarmıştı. Mısır askerleri, üç kez savaşmak zorunda kalmalarına ve hiç alışık olmadıkları kış mevsiminde yarı bellerine kadar karda ilerlemelerine rağmen yaklaşık altı ay gibi kısa bir sürede Suriye'den Kütahya'ya ulaşabilmişlerdi. Üstelik geçtikleri bütün bölgelerde insanlar onlara karşı en küçük bir direniş bile göstermemişlerdi. Böylece İbrahim Paşa, Marmara ve Ege Denizi'ne kıyısı olan şehirlerin dışındaki bütün Batı ve İç Anadolu'yu çok kolay bir şekilde istila etmişti. Bu çalışmada İbrahim Paşa'nın Mısır'dan binlerce kilometre uzaklıkta bulunan bölgeleri elde etme başarısının temelinde yatan siyaseti ortaya konulacak, ayrıca Anadolu halkının Mısır ordusuna karşı nasıl bir tavır sergilediği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kavalalı Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa, Reşit Mehmet Paşa, Gülek Boğazı, Konya Savaşı, Batı Anadolu.

Abstract

Muhammad Ali Pasha, the governor of Egypt, rebelled in 1831 and put his troops to Syria and Palestine under the command of his son Ibrahim Pasha. The Ottoman administration declared Muhammad Ali Pasha, who refused all attempts of reconciliation, an insurgent and sent an army against his son Ibrahim Pasha. Ibrahim Pasha managed to defeat the Ottoman armies first at Homs, and then in Belen and Konya. The Egyptian soldiers, who had to fight for three times and who had to march in waist-deep snow during winter time which they were not used to, managed to reach Kütahya from Syria in only six months. Furthermore, no one showed any resistance to them in the areas they passed through. In this way, Ibrahim Pasha easily conquered whole central and western Anatolia except the cities at the Aegean and Marmara coasts. The strategy of Ibrahim Pasha, that is the basis of his success that allowed him to conquer regions thousands of kilometers far from Egypt will be put forth in this study, and the way the people of Anatolia treated the Egyptian Army will be examined.

Keywords: Muhammad Ali Pasha, Ibrahim Pasha, Reşit Mehmet Pasha, Gülek Pass, Battle of Konya, Western Anatolia.

1-Giriş

19. yüzyılın başlarında Osmanlı merkezî yönetimine çok sayıda yerel güç isyan etmişti. Bunlardan biri olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, hedefleri ve imkânları açısından diğerlerinden oldukça farklıydı. Bir defa Mehmet Ali Paşa, sahip olduğu topraklarda başına buyruk yönetimini sürdürmekle yetinecek alelade bir taşra yöneticisi değildi. Yani Babıâli'nin karşısında validen çok, güçlü bir siyasi oluşumun ihtiraslarıyla politikasına yön veren, neredeyse müstakil bir devletin sahip olduğu olanaklarla hareket eden, oldukça kurnaz olup uluslararası ilişkileri yakinen bilen bir şahıs bulunmaktaydı. Onun geçmişi siyasette nasıl uzman olduğunu ispat etmekteydi. Sıradan bir asker olarak geldiği Mısır'da yürüttüğü ustaca politika ve mükemmel zamanlaması ile yönetimi ele geçirmeyi başarmıştı. Üstelik Mısır'da yönetimini sağlamlaştırdıktan sonra gözünü Suriye ve Filistin bölgesine dikmişti. Suriye'yi ele geçirme planını hayata geçirmeden önce bölgede nüfuzunu artırmak istemiş, bu amaçla her türlü fırsatı değerlendirerek bir takım şahısları kendisine bağlamayı başarmıştı. Bunlardan biri olan Dürzîlerin lideri Mir Beşir yakınlarının kendisini ortadan kaldırma planları sonrasında 1805 yılında Mehmet Ali Paşa'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Mir Beşir'i müstakbel müttefiki olarak değerlendiren Mehmet Ali Paşa, onun için Babıâli'de lobi faaliyetlerine girişmiş, Mısır Valisi'nin çabaları sonrasında Mir Beşir 1807 yılında memleketine yönetici olarak dönmüştü. Böylece Mehmet Ali Paşa, Suriye'nin yerel güçlerinden en etkililerinden biri olan Dürzîleri, Mir Beşir vasıtasıyla kendisine bağlamayı başarmıştı¹.

Mehmet Ali Paşa Suriye topraklarına girmeden önce İskodralı Mustafa Paşa'nın 1831 yılında isyan etmesini sağlamıştı². Rumeli yeterince karıştırsa İbrahim Paşa komutasındaki ordusunu Suriye'ye sevk etmeyi tasarlamaktaydı. Başlangıçta Babıâli İskodralının isyanının bastırılması için Mısır Valisi'nden yardım istemek zorunda kalmıştı. Mısır Valisi, yardım teklifini memnuniyetle kabul etmiş, bu önemli vazifeyi ifa

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Şinasi Altındağ(1988), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK, Ankara, s.30.

² *Takvim-i Vekayi*, Defa 25, 4.Z.1247.

etmesi karşılığında ödül olarak kendisine Suriye'nin verileceğini ummuştu. Hemen hazırlıklara, koyulan Mehmet Ali Paşa, tam askerlerini sevk edecekken, isyanın bastırıldığı ve Mısır'dan asker gönderilmesine gerek kalmadığı kendisine haber verilmişti³.

2-Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi İşgali

İşkodralı isyanının bastırılması sonrasında Mehmet Ali Paşa doğrudan Suriye'ye girmeye karar vermiş, Sayda Valisi Abdullah Paşa ile arasındaki sorunları bahane ederek, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordusunu Kasım 1831'de Filistin bölgesine sevk etmişti. İbrahim Paşa, ummadığı bir direnişle karşılaştığı Akka Kalesi dışında, bölgenin tamamını kısa sürede ele geçirmişti. Harpte olduğu kadar siyasette de mahir olan İbrahim Paşa, Suriye ve Filistin ahalisine işgalci bir güç olarak görünmek istememişti. Mısır ordusunun Vahhabileri dize getirerek Mekke ile Medine'nin güvenliğini sağlaması, kendisinin ve babasının İslam Dünyası'nda muteber bir komutan olarak tanınmasını sağlamıştı. İbrahim Paşa, bileğinin hakkı ile kazanmış olduğu bu itibarı, Halife'nin topraklarının işgalini meşrulaştıracak bir propaganda malzemesi olarak kullanmaya karar vermişti. Bunun yanında yıllardır kötü yönetimden şikâyetçi olan insanları Mısır taraftarı yapmak aslında çok da zor değildi. Abdullah Paşa'nın keyfi yönetimi nedeniyle zaten Filistin ahalisi ondan nefret etmekteydi⁴. İbrahim Paşa, hayat şartlarının oldukça ağır olduğu bu topraklarda insanlara sadece hayallerinde görebilecekleri müreffeh bir hayat vaat etmekteydi. Bu nedenle Mısır ordusu Akka önüne gelir gelmez Nablus Şeyhi Abdülhadi, Tokanzade Esad Bey, Şeyh Ahmet El-Kasım, Cerraroğlu Şeyh Abdullah gibi bölgenin önde gelenleri soluğu İbrahim Paşa'nın yanında almışlardı⁵.

Mısır ordusu Akka Kalesi'ni düşürmeye çalışırken İbrahim Paşa'nın adamları, herkesin üç sene müddetle vergiden muaf tutulacağını duyurarak bölgede bayram havası estirmişlerdi⁶. Mısırlıların vaatleri kısa sürede etkisini göstermeye başlamış, Trablus ahalisi mütesellimlerini şehirden çıkararak, İbrahim Paşa'dan kendilerine yönetici göndermesini istemişti. Suriye ve Filistin bölgesinde bulunan bütün Osmanlı yöneticileri halkın İbrahim Paşa'ya olan teveccühünden dolayı ne yapacaklarını bilemez bir hale gelmişlerdi. Bunlardan biri olan Lazkiye Mütesellimi, İbrahim Paşa'ya boyun eğmekten başka bir yolun olmadığını İstanbul'a iletmışti⁷.

İbrahim Paşa halkın nezdinde itibarını korumak için son derece dikkatli hareket ediyordu. İnsanların soyuna, ekonomik durumuna veya dinine bakmaksızın herkese eşit davranıyordu. Bu nedenle olsa gerek henüz Mısırlıların denetimine girmeyen Şam ahalisi bile İbrahim Paşa'ya gizlice haber göndererek, Şam'a bir mütesellim tayin etmesini istemişti⁸.

İbrahim Paşa yaklaşık altı ay süren ve oldukça yıpratıcı olan bir kuşatmadan sonra 27 Mayıs 1832'de Akka Kalesi'ni ele geçirmeyi başarmıştı. Babiâli'nin tüm uzlaşma çabalarına karşın, Mehmet Ali Paşa Suriye emelinden vazgeçmeyince Sultan Mahmut, Mısır Ordusu'nun ilerleyişini durdurmak için Ağa Hüseyin Paşa komutasındaki bir orduyu bölgeye sevk etmişti⁹. Serdar-ı Ekrem Hüseyin Paşa Temmuz ayı başlarında Antakya'ya ulaşabilmişti. Osmanlı ordusunun bir kısmı da Halep Valisi Mehmet Paşa kumandasında Humus'ta toplanmıştı. Osmanlı kuvvetlerinin birleşmesini engellemek isteyen İbrahim Paşa ilk önce Mehmet Paşa üzerine yürümüş, 9 Temmuz 1832'de buradaki Osmanlı kuvvetlerini hezimete uğratmıştı. Bozgun o denli hızlı olmuştu ki Mehmet Paşa toplarını, mühimmatını ve hatta evrakını bile savaş meydanında bırakmak zorunda kalmıştı¹⁰.

İbrahim Paşa, her ne kadar Humus'taki birlikleri bozguna uğrattıysa da yine de işini şansa bırakmak istemedi. Mehmet Paşa'nın dağılan birlikleri toplayıp üzerine yürümesini engellemek için bölgedeki bir takım şahısları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bunlardan biri olan Rumkale firarilerinden Bekirbeyoğlu'nun maiyetine bir miktar asker vererek onu Rumkale'ye sevk etti¹¹. Ayrıca Milli İskabaşısı Timur Paşa'nın oğlu Eyüp Beyi de kendisine yandaş yapmayı başardı. Ona iskanbaşılık kürkü giydirek nüfusu çok kalabalık güçlü bir aşireti kendisine bağladı¹².

İbrahim Paşa savaşın meydana geleceği çevredeki bütün sakinlere ve aşiretlere o dönemin propaganda araçları olan mektuplar veya buyruğular göndermişti. Ele geçirdiği bölgelerde tesis etmiş olduğu idari sistem kısa sürede o denli başarılı olmuştu ki kötü yönetimden usanan Bağdat ahalisi bile İbrahim Paşa'nın muvaffakiyetlerini memnuniyetle karşılamıştı¹³. İbrahim Paşa işgal planını en küçük ayrıntısına kadar düşünerek hesaplamıştı. Yönetimden memnun olmayan ahalinin yanında, Osmanlı

³ Fatih Gencer(2015), "İsyana Giden Yol Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi" *History Studies*, Vol 7, Issue1, s.66-67.

⁴ *National Archives (NA), Foreign Office (FO), 78/238, Ponsonby to Palmerston, 13 September 1834.*

⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), 351/19839, 5.N.1247 (7 Şubat 1832).*

⁶ *BOA, HAT, 365/20187, 13.Ş.1247 (17 Ocak 1832).*

⁷ *BOA, HAT, 356/19977-D, 19.B.1247, (24 Aralık 1831).*

⁸ *BOA, HAT, 908/39773-A, 1247 (1831).*

⁹ *Takvim-i Vekayi, Defa 18, 14.L.1247.*

¹⁰ *Kamil Paşa (1327), Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, III, Matbaa-i Ahmet İhsan, s.131.*

¹¹ *BOA, HAT, 363/20139, 13.Ra.1248 (10 Ağustos 1832).*

¹² *BOA, HAT, 370/20372-P, 25.R.1248 (29 Ağustos 1832).*

¹³ *NA, FO, 78/212, Mandeville to Palmerston, 26 October 1832.*

yönetiminin dışladığı kişilere, hatta suçluları bile kucak açmıştı. Bunlardan biri olan ve Sivas'ta sürgünde bulunan Livaneli Ali Bey de İbrahim Paşa'ya tabi olanlar arasındaydı. Onun vasıtasıyla memleketine mektuplar yazılmış ve yakın bir zamanda Mısır askerinin oralara geleceği haberi yayılarak, insanlar isyana davet edilmişti. Bu nedenle Çıldır ve Batum'daki Osmanlı yetkilileri bile Mısır tehdidini hisseder olmuşlardı¹⁴.

Aslında propaganda yoluyla insanların Mısırlılara bağlanması için ortam oldukça müsaitti. 19. yüzyılın başlarında meydana gelen Yunan isyanı, yeniçeri ocağının kaldırılması, Navarin Baskını ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı gibi olaylar Babiâli'nin ekonomik yönden darboğaza girmesine sebep olmuştu. Böylece hükümet ister istemez zaten fakir olan halkından daha fazla vergi, asker ve yiyecek talep etmişti. Ayrıca yeniçeri ocağının kaldırılması hem işsizliğin hem de asayiş problemlerinin artışına yol açmıştı. Tüm bu gelişmeler sonucunda doğal olarak ahalinin hükümete karşı olan güveni sarsılmıştı¹⁵.

Mısır propagandası savaş alanlarına yakın bölgelerde şüphesiz daha etkili olmaktadır. Nitekim İbrahim Paşa bu yolla Kilis aşiretlerini kendisine bağlamış, Gevur Dağı, Kozan ve Gürün çevresinden çok sayıda paralı asker toplamayı başarmıştı. Osmanlı ordularını yenmesi sonrasında Adana ve çevresindeki aşiretler de Osmanlılardan yüz çevirmişti. Mehmet Ali Paşa'nın bunlardan biri olan Menemencioğlu aşireti ile yakından ilgilendiği görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla yıllar önce Menemencioğlu Ahmet Bey bazı uygunsuz işlere bulaştığı için Osmanlı yönetimi onu cezalandırmaya karar vermişti. Ancak Mehmet Ali Paşa aracılık yapıp onun affedilmesini sağlamıştı. Menemencioğlu ise o günden itibaren Mehmet Ali Paşa'nın yakın adamlarından biri olmuştu¹⁶.

Serdar-ı Ekrem Hüseyin Paşa ordusuyla Halep civarına gelmişse de İbrahim Paşa'nın yoğun propaganda faaliyetleri ve Mehmet Paşa'nın Humus'ta yenilmesi sonrasında Halepliler şehrin kapısını kapatarak, Hüseyin Paşa'nın şehre girmesine müsaade etmemişlerdi¹⁷. Bunun üzerine Hüseyin Paşa, Sultandağı geçidini kapatmak düşüncesiyle askerini Belen'de konuşlandırmıştı. Ancak ordusunu yanlış yerleştirmiş, ricatı hesaba katmadığı için askerinin geri çekileceği bölgeyi bile güvenlik altına almamıştı¹⁸. Bunun yanında Hüseyin Paşa'nın ordusunda bulunan bir takım askerlere pek güven duyulmuyor, maaşlarını üç aydır alamayan süvarilerin İbrahim Paşa tarafına geçmesinden korkuluyordu¹⁹. Bu sırada İbrahim Paşa'nın Rumkale'ye gönderdiği Bekirbeyoğlu kendisine verilen vazifeyi hakkıyla yerine getirmiş, Rumkale'yi ele geçirememişse de Halep Valisi Mehmet Paşa'nın savaş boyunca yerinde sabit kalmasını sağlamıştı²⁰. İbrahim Paşa, Hüseyin Paşa kumandasındaki orduya hatalarını düzeltme fırsatı vermek istemediğinden 29 Temmuz 1832'de saldırıya geçmişti. Mısırlıların yoğun top ateşi altında kalan ve perişan olan birlikler kısa sürede düzenlerini bozarak İskenderun'a doğru kaçışmaya başlamışlardı. Böylece Filistin ve Suriye'nin tamamı Mısırlıların eline geçmiş, aynı zamanda Anadolu'da istila tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı²¹.

Yukarıda görüldüğü üzere İbrahim Paşa'nın propaganda faaliyetleri sonrasında bölge ahali daha müreffeh bir hayat sürecekleri bir gelecek hayal etmeye başlamışlardı. Bunun içindir ki İslam Halifesi olan padişahın topraklarını işgal eden Mısır ordusuna en küçük bir direniş bile göstermemişlerdi²². Böylece İbrahim Paşa ancak büyük orduların halledebileceği meselelerin propaganda yoluyla kolaylıkla üstesinden gelebileceğini de tecrübe etmiş oldu. Bundan sonra da Suriye ve Filistin bölgesinden emin olarak ordusunu gönül rahatlığıyla Anadolu'ya sürebildi.

3-Osmanlı-Mısır Rekabetinde Anadolu Halkının Tutumu

İbrahim Paşa Suriye'ye girince İç Anadolu'daki birlikler güneye doğru kaydırılmış, bu bölgeler neredeyse savunmasız bir halde bırakılmıştı. Otorite boşluğuna meydan veremeyen Babiâli, Sivas, Amasya, Çorum, Divriği ve Gümüşhane'yi Trabzon Eyaleti'ne bağlanmış ve Trabzon Valisi Osman Paşa'ya toplayabildiği tüm askerleri alıp Sivas'a gitmesi talimatını vermişti. Ayrıca Kayseri Mutasarrıfı Osman Paşa, Hüseyin Paşa'nın maiyetinde bulunduğundan Kayseri bölgesinin muhafazası da Trabzon Valisi'ne havale edilmişti²³. Savaş kaçınılmaz olarak imparatorluk genelinde yeni vergileri ve askere alımları da beraberinde getirmişti. Bu durum zaten yönetimden memnun olmayan insanları daha da huzursuz bir hale getirmişti. Örneğin Osmanlı yönetimi savaş giderleri için Sürmene'den beş yüz bin kuruş istemiş, buna itiraz eden Sürmeneliler istenilen miktarın ancak yarısını ödeyebileceklerini söylemişlerdi. Yakınmaları umursamayan mütesellim, talep edilen meblağı zorla tahsil yoluna gidince, ahali ile çatışmak zorunda kalmış, bu esnada

¹⁴ BOA, HAT, 369/20437-B, 5.Ca.1248 (30 Eylül 1832).

¹⁵ Mücteba İlgürel (1969), "Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid'in İsyanı", *Tarih Dergisi*, Sayı 23, s.13.

¹⁶ BOA, HAT, 354/19883-A, 5.Ra.1248 (2 Ağustos 1832).

¹⁷ NA, FO.78/215, Farren to Palmerston, 7 August 1832.

¹⁸ Kâmil Paşa, a.g.e., s.132.

¹⁹ BOA, HAT, 348/19768-C, 21.S.1248 (20 Temmuz 1832).

²⁰ BOA, HAT, 363/20139, 13.Ra.1248 (10 Ağustos 1832).

²¹ Fahir Armaoğlu (1997), *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara, s.198-199.

²² Adel Manna (1994), "Eighteenth and Nineteenth Century Rebellions in Palestine", *Journal of Palestine Studies*, Vol.24, No.1, s.60.

²³ BOA, HAT, 369/20363, 2.R.1248 (29 Ağustos 1832).

yirmi kişi hayatını kaybetmişti²⁴. Bunun yanında Trabzon Eyaleti'nden zorla çok sayıda asker toplanmıştı. Ancak Osmanlı ordusuna yeni katılan bu disiplinsiz neferler, savaşmayacaklarını açıkça dile getirmişlerdi. Savaşın ağır yükünü omuzlayan bu bölgenin insanları artık Osmanlı yönetiminden ümitlerini kesmişlerdi. O kadar ki meydanlarda Sultan Mahmut'un tahttan indirilmesi gerektiği alenen konuşulur olmuştu²⁵.

Belen Savaşı'ndan sonra Kilis civarında bulunan Halep Valisi Mehmet Paşa'nın komutasındaki askerler komutanlarına isyan etmeye başlamışlardı. Ayrıca daha önce İbrahim Paşa ile anlaşan Milli Aşireti reisi Eyüp Bey açıkça isyan edip, bölgedeki aşiretleri Osmanlı kuvvetlerine karşı tahrik etmeye başlamıştı. Üstelik yenilgiden haberdar olan yerel halkın neredeyse tamamı Mısırlılara meyletmeye başlamış, bu yüzden Osmanlı ordusu zahire tedarik edemez olmuştu. Bu nedenlerden ötürü bölgede tutunmanın imkânsız bir hal aldığı görülen Mehmet Paşa, Suriye'nin kuzey bölgelerinden Malatya tarafına çekilmek zorunda kalmıştı. Sadaret Kaymakamı, Mehmet Paşa'nın durumu ile ilgili padişahı bilgilendirirken; Mehmet Paşa'nın askerini dağıtmaması nedeniyle başarılı sayılması gerektiği düşüncesini dile getirmişti. Ona göre Trabzon Valisi Osman Paşa Sivas'a ulaşınca kadar Mehmet Paşa'nın bölgedeki varlığı elzemdi. Üstelik böyle hengâmda sadakatkar adam aranıldığı sırada müşarün-ileyhi zayi etmenin uygun olmadığından kendisine beş yüz kese akçe gönderilmesini önermişti. Sultan Mahmut, Mehmet Paşa'nın ve sadaret kaymakamının yazısına son derece sinirlenmişti. Yenilginin ordu komutanlarının beceriksizliğinden kaynaklandığını düşünen padişaha göre çok sayıda asker, önemli miktarda top ve mühimmat hazırlanmışken, iki ordunun komutanları düşmanın durumunu yeterince anlayamamış, ordularını birleştirip birlikte hareket edememişlerdi. Padişah, bu kadar bozguna uğramış ve ordu safında durup durmayacakları belli olmayan askerler için para gönderilmesi talebini oldukça garipsemişti. Askerlerin Mısır tarafına meyletmesi ihtimalini bile önemsemeyip, *amma öte tarafa meyledermiş, varsın etsin*, diye tepkisini göstermişti²⁶.

Bozgun sonrası Adana civarlarına çekilen Ağa Hüseyin Paşa bölgenin önde gelen aşiretlerinin özellikle Menemencioğlu Aşireti'nin İbrahim Paşa taraftarı olduğunu görmüştü. Aşiretin reisi olan Habip Bey her ne kadar hükümete bağlıysa da kardeşi Ahmet Bey Mısırlılara katılmıştı²⁷. Osmanlı ordusu o kadar aciz bir duruma düşmüştü ki daha önce Hüseyin Paşa'nın maiyetinde bulunan ve yenilgiden sonra İbrahim Paşa tarafına kaçan Şecaattin Voyvodası Ahmet'ten bile çekinir bir hale gelmişti²⁸. Kendisini emniyette hissetmeyen Hüseyin Paşa, ordu ile birlikte ağır topları ve hazineyi 3 Ağustos'ta Konya'ya nakletmişti. Lazkiye'nin muhafazasında görevli olan Karaman Valisi Aliş Paşa da bulunduğu bölgeden gemilere binerek Tarsus iskelesine çıkmıştı. Hüseyin Paşa ona Konya'da bulunan orduya katılması yönünde talimat vermişti²⁹.

Bu sırada Mısır ordusu Adana'ya doğru ilerlemekteydi. Abbas Paşa komutasındaki birliklerin öncüleri Adana'ya ulaşınca Osmanlı ordusunda çözümler ve taraf değiştirmeler yaşanmaya başlamıştı. Aynı zamanda İbrahim Paşa Adana ve Tarsus'a kendi mütesellimlerini atayarak buraların yönetimini ele geçirmişti³⁰.

Osmanlı ordusunun bakiyesinin bir kısmı Malatya bölgesine çekilirken, bir kısmı da olabildiğince hızlı bir şekilde Konya'ya ulaşmaya çalışıyordu. Stratejik bir bölge olan İçil sahilleri tamamen savunmasız bir halde bırakılmıştı³¹. Osmanlı yetkilileri İbrahim Paşa'nın ilerlemesini engellemek için sadece Gülek Boğazı'nda bir takım tedbirler almaya çalışmışlardı. Burayı korumak için Menemencioğlu Habip Bey ile Sadık Paşa görevlendirilmişti. Sadık Paşa Tekfurhanı'na yerleşmiş, Habip Bey de çoğunluğu kendi aşiretine bağlı olan birliklerle Gülek Boğazı'nı tutmuştu³². Aslında sayıca az ve eğitimsiz olan aşiret kuvvetleriyle böyle önemli bir boğazın savunulması pek de mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Habip Bey, Ağa Hüseyin Paşa'dan üç dört tabur asker ve çerha topları istemişti³³. Ancak Habip Bey'in kardeşi Ahmet'in Mısır taraftarı olduğunun ortaya çıkması, zaten yetersiz olan savunma planlarını alt üst etmişti³⁴. Üstelik Ahmet Bey yanındaki adamlarıyla Bereketli madenine saldırmış, maden emininini uzaklaştırarak oranın yönetimini İbrahim Paşa adına ele geçirmişti³⁵. Böylece Menemencioğlu Aşireti arasında ortaya çıkan ayrılık, Gülek Boğazı'nın savunulmasını neredeyse imkânsız bir hale getirmişti. Rauf Paşa 9 Eylül 1832 tarihli yazısında bu durum açıkça ortaya koymuştu. Paşaya göre; boğazı savunacak askerlerin sayısı Menemencioğlu Aşireti'nin neferleriyle birlikte en fazla 1500 kişiydi. Bölge halkının tamamı Mısırlılara meyletmiş olduğundan ahaliden asker toplanması da mümkün görülüyordu. Bunlar da yetmezmiş gibi

²⁴ NA, FO, 524/1, Brant to Canning, 15 February 1832.

²⁵ NA, FO, 78/212, Mandeville to Palmerston, 26 September 1832; NA, FO, 195/101, Brant to Canning, 4 September 1832.

²⁶ BOA, HAT, 363/20139, 13.Ra.1248 (10 Ağustos 1832).

²⁷ BOA, HAT, 907/39747-E, 13.R.1248 (9 Eylül 1832)

²⁸ BOA, HAT, 907/39747-C, 11.R.1248 (7 Eylül 1832)

²⁹ BOA, HAT, 354/19883-A, 5.Ra.1248 (2 Ağustos 1832)

³⁰ BOA, HAT, 634/31302-C, 1248 (1832).

³¹ BOA, HAT, 907/39747-A, 13.R.1248, (9 Eylül 1832)

³² BOA, HAT 370/20372-E, 1248 (1832).

³³ BOA, HAT, 907/39747-D, 9.R.1248 (5 Eylül 1832).

³⁴ Altındağ, a.g.e., s.66.

³⁵ BOA, HAT, 908/39776, 12.R.1248 (8 Eylül 1832).

Ağa Hüseyin Paşa, Aliş Paşa ve Mehmet Paşa'nın arası iyi değildi. Bu durumda Gülek Boğazı'nın ya da başka bir bölgenin savunulması imkânsızdı. Rauf Paşa bütün bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra, Mısır askerinin ilerleyişinin engelleneceğini belirten askeri makamlarca kaleme alınan yazılara kesinlikle inanılmaması gerektiği konusunda Babiâli'yi uyardıktan da geri durmamıştı³⁶. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Konya ile Gülek Boğazı arasında bulunan derme çatma birliklerin Mısır ordusuna karşı durması mümkün değildi. Üstelik bu birlikler korku içinde geri çekilerek, Konya'da toparlanmaya çalışan kuvvetlerin moralini ve düzenini de bozabilirdi³⁷.

13 Eylül 1832'de İbrahim Paşa oldukça zayıf bir durumda bulunan Gülek Boğazı'na İççukadarı maiyetinde bir takım Mısır askeriyle birlikte Menemencioğlu aşiretinden topladığı adamları sevk etmişti. Habip Bey üzerine gelen birlikleri görünce Tekfurhanı'na kaçmıştı³⁸. Aslında İbrahim Paşa'nın sevk ettiği birlikler pek de güçlü sayılmazdı. Nitekim İççukadarı'nın maiyetinde toplam beş yüz Mısır askeri ile bir kısım aşiret güçleri bulunmaktaydı. Ancak Habip Bey'in yanında bulunan aşiret mensupları Mısırlıları görünce derhal taraf değiştirmişlerdi. Böylece Mısırlılar çok kolay bir şekilde Gülek Boğazı'nı ele geçirmişlerdi³⁹. İbrahim Paşa bu muvaffakiyetten sonra Abdülhalimoğlu Mehmet'i İçil Sancağı'na mütesellim olarak atamış, böylece sahildeki bütün iskeleler de Mısırlıların denetimine girmişti⁴⁰.

Babiâli'ye göre Gülek Boğazı'nın düşmesinin sebebi paşaların gevşekliğiydi. Paşaların kimi Ereğli'ye, kimisi ise Ulukışla'ya çekilip, Gülek Boğazı'nın savunulmasını sadakati bile şüpheli olan Menemencioğlu Aşireti'ne bırakmışlardı. Yetkililere göre asıl üzücü olan savunulabilecek imkânlar olmasına rağmen boğazın Mısırlıların eline geçmesiydi. Sultan Mahmut bu durumu değerlendirirken Konya'dan ileride bulunan vezirlerin artık bir işe yaramayacaklarını ifade etmişti⁴¹.

Osmanlı birlikleri hezimete uğradıkça ahalinin askerlere karşı tutumu sertleşiyordu. İnsanlar özellikle dağılmış olan birliklere baskınlar yaparak saldırmaya başlamışlardı. Ahalinin düşmanca davranışları düzensiz bir şekilde çekilen ve küçük gruplar halinde hareket eden askerlerin irtibatını kesmekte ve birleşmelerini engellemekteydi⁴². Halk Osmanlı askerinden o denli nefret ediyordu ki ordudan firar edenler ancak kimliklerini gizleyerek hayatta kalabiliyorlardı⁴³.

Bu sırada anlaşıldığı kadarıyla Mısır yandaşları Anadolu'nun dört bir tarafında propaganda faaliyetlerine başlamışlardı. Aynı zamanda İbrahim Paşa da Anadolu'da bulunan kadı, müftü ve diğer din adamlarıyla haberleşerek, onları kendi taraftarı yapmaya çalışmaktaydı. Onun Kayseri ayan ve müftüsüne gönderdiği buyrulduşunda; karşısına dikilen paşaları perişan ettikten sonra Anadolu'ya geçtiğini haber veriyordu. Öteden beri fukaraya nasıl muhabbetle davrandığının iyi bilindiğini belirtip, bundan sonra da ahalinin emniyet ve rahatı için çalışacağını vaat ediyordu. İbrahim Paşa'nın *Mısır muhibbi* olarak tanımladığı Kayserililerden beklentisi oldukça fazlaydı. Onlardan yöneticilerini yakalayıp, kendisine göndermelerini ve yediden yetmiş eli silah tutan bütün ahalinin silahlanıp ordusuna katılmasını istiyordu⁴⁴.

Osmanlı merkezi yönetimi imparatorluğun bel kemiğini oluşturan Türklerin bile Mısırlılara tabi olmaya başlaması nedeniyle İbrahim Paşa'nın propaganda faaliyetlerinden son derece rahatsız olmuş, kendisini karşı propaganda yapmak zorunda hissetmişti. Sadrazamın emriyle İbrahim Paşa'nın peygamber tanımaz, din imandan haberi olmayan biri olduğu, mütteliklerinin Dürziler ve devlete hain olanlardan ibaret bulunduğu haberleri yayılmıştı. Ahaliye verilen mesajlarda onlardan yalan haberlere inanmayıp, temiz bir sülaleye mensup İslam'ın Halifesi olan padişahlarına sadık kalmaları istenmekteydi. Ancak Babiâli'nin neşrettiği bildiriler ahali tarafından pek de önemsenmemişti. Bu durumu gören Rauf Paşa, güçlü bir ordu oluşturulmadığı müddetçe karşı propagandadan sonuç alınmasının mümkün olmadığını ifade etmişti⁴⁵.

Sultan Mahmut yaşanan bütün hezimetler nedeniyle Türklerin bile teveccühünden düşmüştü. İbrahim Paşa geçtiği her yerde halifenin gerçek bir hizmetçisi olduğunu ilan ediyor, hareketinin padişaha karşı olmadığını, padişahı kandıran devlet adamlarını hedef aldığını söylüyordu⁴⁶. Kötü yönetimden bıkmış olan köylüler, disiplinli Mısır askerlerini kurtarıcıları olarak görüyorlardı. Müslümanların muzaffer komutanını selamlamak ve ona bağlılıklarını sunmak için Urfa'dan Diyarbakır'dan İbrahim Paşa'nın karargâhına elçiler geliyordu⁴⁷. Üstelik İbrahim Paşa'nın Suriye'de tesis etmiş olduğu yönetim ve Mısır kuvvetlerinin ahaliye karşı tutumları insanlar tarafından takdirle yâd ediliyordu. Mısır kuvvetlerinin hâkim oldukları bölgelerde yağma ve talana kesinlikle müsaade edilmiyor, askerler aldıkları her şeyin parasını

³⁶ BOA, HAT, 907/39747-F, 13.R.1248 (9 Eylül 1832)

³⁷ BOA, HAT, 907/39747-B, 11.R.1248 (7 Eylül 1832); BOA, HAT, 908/39776, 12.R.1248 (8 Eylül 1832).

³⁸ BOA, HAT, 370/20372-E, 1248 (1832).

³⁹ BOA, HAT, 370/20372-J, 3Ca, 1243 (27 Eylül 1832).

⁴⁰ BOA, HAT, 365/20167-A, 1.B.1248 (24 Kasım 1832).

⁴¹ BOA, HAT, 366/20213, 1248 (1832).

⁴² Altındağ, a.g.e., s.66.

⁴³ Nicolae Jorga(2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul, s.307.

⁴⁴ Altındağ, a.g.e., s.69.

⁴⁵ BOA, HAT, 364/20152, 2.R.1248 (29 Ağustos 1832).

⁴⁶ Ali Kemal (1329), *Bir Safha-i Tarih*, Matbaa-i İkdâm, s.120

⁴⁷ Jorga, a.g.e., s.307.

kuruşu kuruşuna peşin ödüyorlardı. Buna karşın Osmanlı birliklerinin buldukları bölgelerde ise durum tam tersiydi. Ne asayişten ne de mal güvenliğinden söz etmek mümkündü⁴⁸.

Osmanlı ordusunun Mısırlılar karşısında perişan olması İstanbul ahalisini bile olumsuz etkilemiş, İstanbullular da Osmanlı yönetimini eleştirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine 9 Eylül'de savaşla ilgili konuşmayı, hükümetin tutumu ve dış politikasını eleştirmeyi yasaklayan bir ferman yayınlanarak İstanbul'daki bütün camilerde okunmuştu⁴⁹.

İbrahim Paşa öyle bir korku salmıştı ki Gülek Boğazı'nı ele geçirdikten sonra Ulukışla'ya yöneldiği duyulduğu anda Osmanlı paşaları ve bölgedeki mütesellimler görev yerlerini bırakıp Konya'ya çekilmişlerdi. İbrahim Paşa bu sayede en küçük bir direnişle bile karşılaşmadan istediği bölgelere mütesellimler gönderebilmişti. Nitekim Kayseri'den yirmi saat uzaklıkta bulunan Maden-i Hümayun'u İbrahim Paşa'nın adamlarından biri olan Ulukışlalı Ahmet kolaylıkla ele geçirmişti⁵⁰.

Mısır kuvvetlerinin Gülek Boğazı'nı geçmesi İç Anadolu bölgesinde bulunan ahaliyi bir tercih yapmak zorunda bırakmıştı. Doğal olarak ahalinin bütün orduları dağıtılmış olan ve paşalarının korkuyla Konya'ya kaçtığı Babiâli'den yana olmaları beklenemezdi. Bu nedenle İbrahim Paşa'nın otoritesine boyun eğmişlerdi. Örneğin Kayserililer İbrahim Paşa'nın kendilerine yönelik kaleme aldığı mektubundan sonra bu tercihlerini açıkça Osmanlı yetkililerine bildirmeye başlamışlardı⁵¹.

İbrahim Paşa'nın tehditleri sonrasında Kayseri Mutasarrıfı Osman Paşa sekiz yüze yakın asker toplamış ve Trabzon Valisi Osman Paşa'dan da destek kuvvetleri istemişti. Kayseri ahali Osman Paşa'nın Mısır askerine direneceğini haber alınca bir araya toplanıp; memleketlerinin savaş alanı haline gelmesine müsaade etmeyeceklerini, şayet Mısır ordusu bu tarafa yönelirse İbrahim Paşa'ya tabi olacaklarını haber vermişlerdi. Ayrıca Trabzon'dan gelecek askerin yükünü kaldıramayacaklarını bölgede kıtlık olmasından korktuklarını dile getirmişlerdi. Osman Paşa artık Kayserililere güvenemeyeceğine hükmederek, acilen çok sayıda askere ihtiyaç duyduğunu Babiâli'ye iletmışti. Bu konu üzerinde ciddiyetle duran Osmanlı yönetimi, ahaliye fazladan yük bindirilmesi halinde bölge halkının hemen Mısır taraftarı olacağını anlamışti. Bu nedenle askerlerin masraflarının karşılanması için beş yüz kese gönderilmesine karar vermişti⁵². Ayrıca hükümet, savaş bölgesine yakın bulunan yetkililerden ordunun gereksinimi için ahaliden tedarik edilecek erzakın düşük fiyata alınmamasını ve ahaliye ücretlerinin peşin olarak ödenmesini istemişti⁵³.

Kayserililer Trabzon'dan memleketlerine destek kuvvetleri sevk edildiğini duyunca tutumlarını daha da sertleştirmişler, gelen askeri şehre sokmayacaklarına ve gerekirse savaşacaklarına dair aralarında anlaşmışlardı⁵⁴. Hatta İbrahim Paşa sadece elli asker sevk etse bile yine de hükümetin yanında yer almayacaklarını açıkça ifade etmişlerdi. Durumdan haberdar olan Trabzon Valisi Osman Paşa destek için göndermiş olduğu üç bin kişilik kuvvetin komutanına Kayserililerin direnmesi halinde birliklerin karşılık vermemesi ve buldukları yerde beklemeleri talimatını vermişti. Kendisi de Kayseri'ye destek için Sivas'tan ayrılmaya niyetlenmişse de Sivaslıların İbrahim Paşa'ya bağlanma ihtimali nedeniyle bir süreliğine bu niyetinden vazgeçmişti⁵⁵.

Bu sırada Sadrazam Reşit Mehmet Paşa komutasında bir ordu hazırlandığı ve Osmanlı birliklerinin Konya'ya doğru hareket ettikleri hatta sadrazamın Akşehir'e ulaştığı söylentileri yayılınca Kayserililerin tutumunda değişiklikler olmuştu. Bu sayede Trabzon Valisi Osman Paşa'nın göndermiş olduğu kuvvetler herhangi bir direnişle karşılaşmadan Kayseri'ye girebilmiş, bunların arkasından Osman Paşa'da şehre ulaşmıştı. Ama Kayseri'deki durum yine kritikti. Çünkü bu sıralarda Mısır ordusunun hiçbir direnişle karşılaşmadan Konya'yı ele geçirdiği duyulmuştu. Osman Paşa Kayseri'de duruma hâkim olmuşsa da Babiâli'ye sunduğu yazısında; İbrahim Paşa'nın Kayseri'ye asker sevk etmesi durumunda ahalinin tavrının değişeceğini yazmıştı⁵⁶.

Mısır ordusunun ilerlemesi bir takım yolsuzluklara bulaşmış olan bazı idarecilere önemli imkânlar sunmuştu. Osmanlı yönetimi tarafından dışlanan bu gibi kişiler, soluğu İbrahim Paşa'nın yanında alıp, onun vasıtasıyla eski konumlarına kavuşmak istemişlerdi. Bunlardan biri olan Kırşehir'in mütesellim vekili Hacı Esatoğlu Kör Mehmet zimmetine para geçirip ahaliye zulmetmiş olduğundan dolayı görevinden uzaklaştırılmış, o da intikam için gidip İbrahim Paşa'ya tabi olmuştu⁵⁷.

Nevşehir çevresinde ise Pehlivanlı Aşireti'nin eski beyi Halit Bey, İbrahim Paşa taraftarı olup Nevşehir taraflarında isyan çıkarmaya çalışmaktaydı. Muhtemelen Halit Bey, Mısır Valisi Mehmet Paşa ile yıllar öncesinden iletişime geçmişti. Dönemin belgelerin yansıdığına göre Halit Bey, Pehlivanlı Aşireti'nin

⁴⁸ NA, FO, 78/212, Maunsel to Mandeville, 20 October 1832.

⁴⁹ NA, FO, 78/212, Mandeville to Palmerston 11 September 1832.

⁵⁰ BOA, HAT, 384/20611-E, 11.C.1248 (5 Kasım 1832).

⁵¹ BOA, HAT, 354/19881-C, 2.C.1248 (27 Ekim 1832).

⁵² BOA, HAT, 384/20611, 11.C.1248 (5 Kasım 1832).

⁵³ BOA, HAT, 362/20131, 3.Ca.1248 (28 Eylül 1832).

⁵⁴ BOA, HAT, 346/19721, 7.C.1248, (1 Kasım 1832).

⁵⁵ BOA, HAT, 354/19881-A, 7.C.1248 (1 Kasım 1832).

⁵⁶ BOA, HAT, 907/39760, 11.B.1248 (4 Aralık 1832).

⁵⁷ BOA, HAT, 699/33712-A, 1249 (1832).

beyi iken bir takım yolsuzluklara bulaşmıştı. Bozok Mutasarıfı Salih Paşa onu yakalamışsa da o bir yolunu bulup önce Hicaz'a kaçmış daha sonra da Şam'a geçmişti. İbrahim Paşa Suriye'yi istila etmeye başladığında Halit Bey memleketine dönüp kargaşa çıkarmaya çalışmışsa da yakayı ele vermişti. Ancak Silistre Valisi Mehmet Paşa işe yarar bir adam olduğunu düşündüğü Halit Bey'i Pehlivanlı Aşireti'nin başına geçirmek istemişti. Bu isteğe sıcak bakmayan Babıâli, Halit Bey'in elden kaçırılmaması talimatını vermişse de Halit Bey Belen Savaşı sonrası fırsatını bulup İbrahim Paşa'nın yanına gitmişti. Bu duruma Sultan Mahmut epey sinirlenmiş, kendi ayağıyla gelmiş olan Halit Bey'in salıverilmesine; *şu bizim memurların bu makulelerin sözlerine aldanmaları doğrusu çok gaflettir* diyerek tepki göstermişti. Bir müddet İbrahim Paşa'nın yanında kalan ve ondan gerekli desteği alan Halit Bey Nevşehir'e döndüğünde çevresindeki yetkilileri tehdit etmeye başlamıştı. Yerli ahalden de destek bulunca Yeniil Voyvodası Süleyman Efendi aşireti içersinde barınamayarak Ankara'ya kaçmıştı. Durumun ciddileştiğini gören Pehlivanlı Aşireti Beyi Yusuf ile Gümüşkan Madeni Emni Abdurrahman Bey tehdidi bertaraf etmek için birlikte hareket etmeye karar vermişlerdi⁵⁸. Halit Bey kendisinin Meadin-i Hümayun, Kayseri, Bozok, Kırşehir bölgeleriyle, Yeniil, Rısvan, Boynuince, Şerefli aşiretlerinin yöneticisi olduğunu ilan etmişti⁵⁹. Yeterince güçlendiğine kanaat getiren Halit Bey, Yusuf Bey'i baskı altına alıp kendisine itaat etmesini istemişti⁶⁰. Hatta kendisine boyun eğmemesi durumunda mal ve mülküyle birlikte evlatlarını da kaybedeceği yönünde tehditler savurmaktan da geri durmamıştı⁶¹.

Halit Bey yörede yaşamakta olan Türkmen aşiretlerinin tamamını kendisine bağlamayı başarmıştı. Bu sayede elde ettiği askeri güçle bütün yolları kontrol altına almış, böylece, Osmanlı birliklerinin Nevşehir ve çevresine girmesine engel olmuştu⁶². Hatta meşru bir idareci gibi hareket edip etrafa emirler yağdırmaya başlamıştı. Mesela maiyetinde bulunan bütün askeri alıp kendisine katılması için Kırşehir Mütesellimi'ne buyruldu göndermişti⁶³.

Anadolu'nun diğer kısımlarını da merkezi hükümetten ayırmak isteyen İbrahim Paşa, Kastamonu civarında zamanında Osmanlı yönetimince dışlanmış olan Tahmiscioğlu Hacı Mustafa ve kardeşini isyan ettirmişti⁶⁴. Tahmiscioğlu Mustafa Tımarlı Süvari Mansure alayları oluşturulduğu vakit 1. Alay takımında yüzbaşı rütbesiyle eğitim için İstanbul'a gelmişti. Bu esnada uygunsuz hareketlerinden dolayı tımarlarına el konulmuş ve dokuz ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Daha sonra bazı kişilerin aracılık yapması nedeniyle serbest bırakılmış, kardeşi Kör Hacı Ahmet ile birlikte Mısır'a firar etmişti⁶⁵.

Hac mevsiminin savaş zamanına denk gelmesi İbrahim Paşa'nın propaganda faaliyetlerini oldukça kolaylaştırmıştı. Hacılar memleketlerine dönerken onların ellerine Osmanlı yönetimini kötüleyen ve İbrahim Paşa'nın haklı bir dava uğruna başkaldırdığını ispat etmeye çalışan bildiriler tutuşturulmuştu. İbrahim Paşa bu sayede bütün imparatorluk coğrafyasına sesini duyurabilmişti. Tahmiscioğlu isyan etmek için hacıların dönüşünü beklemişti. Böylece Kastamonu ahalsinin ona destek vermesinin alt yapısı da hazırlanmıştı⁶⁶. Bu sırada Çankırı Mütesellimi Ömer Ağa'nın yörenin önde gelenleriyle birlikte Osmanlı yönetimine isyan etmiş olan Pehlivanlı Halit Bey'i karşılamaya gitmesi Tahmiscioğlunu başkaldırmak için epey cesaretlendirmişti⁶⁷. Bu olayın duyulması Osmanlı yönetiminin temsilcilerine olan itimadı sarsmış, Kastamonu'daki yönetim aleyhtarlarının açıkça harekete geçmesine yol açmıştı⁶⁸. Anlaşıldığı kadarıyla Kastamonu'da Sultan Mahmut'tan nefret eden çok sayıda yeniçeri firarisi de bulunmaktaydı. Ayrıca reform hareketlerinden memnun olmayan tımar sahiplerinden Yüzbaşı Çatalcıoğlu Ebubekir, Alaybeyi Mehmet, Çatalcıoğlu Ruşen, Balcıoğlu Halil gibi kişiler de Tahmiscioğlu'nun yandaşları arasına katılmışlardı⁶⁹. Tahmiscioğlu taraftarlarının sayısını çoğaltmak için kalyoncu bedeli adı altında alınan vergi ile ahaliye zulmedildiğini ilan etmişti⁷⁰. Tahmiscioğlu yanına aldığı adamlarla çarşıya gidip dükkânları zorla kapatmış ve başına topladığı ahali ile birlikte mütesellimin konağını basmıştı⁷¹. Ayrıca oldukça fazla olduğunu iddia ettiği kalyoncu bedelini hükümsüz kıldığını duyurmuştu. Bunun üzerine mütesellim ve şehrin önde gelen memurları Tahmiscioğlu ile Derkani adlı kasabada savaşa tutuşmuşlarsa da hezimete uğramışlardı. Ancak yılmayan mütesellim Taşköprü Kazası'ndan topladığı askerle yine Tahmiscioğlu üzerine saldırmış, bu girişiminde de başarısız olduğu için kaçmak zorunda kalmıştı⁷².

⁵⁸ BOA, HAT, 356/19991, 1248 (1832).

⁵⁹ BOA, HAT, 657/32120-B, 9.B.1248, (2 Aralık 1832).

⁶⁰ BOA, HAT, 658/32128-A, 11.R.1248 (7 Eylül 1832).

⁶¹ BOA, HAT, 658/32128-B, 3.B.1248, (26 Kasım 1832).

⁶² BOA, HAT, 657/32120, 1248 (1832).

⁶³ BOA, HAT, 657/32111, 5.B.1248 (28 Kasım 1832).

⁶⁴ İlğürel, a.g.m, s.15.

⁶⁵ BOA, HAT, 1233/48016, 1248 (1832).

⁶⁶ Aynı belge.

⁶⁷ BOA, HAT, 1233/48016-G, 11.Ş.1248, (8 Ocak 1833).

⁶⁸ BOA, HAT, 1233/48020-D, 1248 (1832).

⁶⁹ BOA, HAT, 689/33398-D, 5.Z.1248 (25 Nisan 1833).

⁷⁰ Ahmed Lütfi Efendi (1999), *Vak anıvıs Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, IV-V*, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.774.

⁷¹ BOA, HAT, 1233/48016-D, 18.Ca.1248 (13 Ekim 1832).

⁷² BOA, HAT, 1233/48015-E, 21.Ca.1248 (16 Ekim 1832).

Kastamonu ahalisi de esasında Osmanlı yönetimini istememekteydi. Kastamonulular Mehmet Ali Paşa'ya hitaben kaleme aldıkları yazıda; kendilerini idare edenlerin büyük zulümler işlediklerini, dinsiz olup şeriatin hükümlerin uymadıklarını ifade edip, bu duruma daha fazla dayanamayacaklarını belirtmişlerdi. Bunun yanında Osmanlı yönetimini temsil edenlerin ahaliyi öldürmek, insanların mallarını yağmalamak ve evlerini yakmak gibi her türlü kötülüğü yaptıklarını dile getirmişlerdi. Mehmet Ali Paşa'ya bağlılıklarını sunan Kastamonulular son olarak ondan Hacı Mustafa Ağa'yı kendilerine mütesellim olarak atamasını istemişlerdi⁷³.

Tahmiscioğlu isyanı ortaya çıkınca Osmanlı hükümeti durumu tam olarak anlayabilmek için hemen soruşturma başlatmıştı. Yapılan tahkikat sonrasında Kastamonu'nun mütesellimi, müftüsü, naibi, nakibi, kâtibî gibi memurlarının tamamının halka eziyet ettiği ve halkın sırtından para kazanmaya çalıştığı anlaşılmıştı. Ayrıca Osmanlı yönetimine muhalif olan çok sayıda yeniçeri firarisinin Kastamonu'da barındığı görülmüştü. Bunlardan Tatlıoğlu İsmail, Sırac Hacı İbrahim, Karanlıkoğlu Mehmet, Mergüzeli Hüseyin Alioğlu, Ağacık Mehmet, Çalık İbrahim Bayraktar, Kasab Osmanoğlu Mustafa, Beşkeselioğlu Şerif Bayraktar, Hacı Kahraman, Kapıcıoğlu Selim, Arab Ağa gibi kişiler Tahmiscioğlunun adamları arasında yerini almıştı. Yapılan soruşturmada ulaşılan en önemli sonuç şüphesiz Tahmiscioğlunun Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile iletişim halinde olmasıydı⁷⁴. Babıâli Kastamonu isyanının yatıştırılması için ilk önce Mesut Ağa'yı Kastamonu mütesellimliğine atamıştı⁷⁵. Daha sonra da Çankırı'ya sığınan eski mütesellim ve adamlarının oradan uzaklaştırılmasına karar verilmiş ve 4 Aralık'ta bunlar Sinop'a gönderilmişlerdi⁷⁶.

Osmanlı yönetimi Konya Savaşı'ndan önce Pehlivanlı Halit isyanını bastırmaya karar vermişti. Kayseri Mutasarrıfı Osman Hayri Paşa bu isyanı bastırmakla görevlendirilmişti. Sadrazam Reşit Mehmet Paşa, Akşehir'den Konya'ya hareket edeceği esnada Kayseri'de bulunan Trabzon Valisi Osman Paşa'ya Niğde ve Bor taraflarına gitmesini emretmişti. Bunun üzerine Osman Paşa Kayseri'den ayrılıp İncesu tarafına ulaşmıştı⁷⁷. Bölge halkının tamamı Mısırlılara tabi olduğundan, Osmanlı kuvvetlerini İncesu ahali dışında hiç kimse karşılamamıştı. Osmanlı kuvvetleri ilerledikçe İbrahim Paşa taraftarı olan ahali Mısır ordusunun bulunduğu bölgelere doğru çekilmekteydi⁷⁸.

Bu sırada Develi Karahisarı'na saldıran Mısır taraftarı Ahmet Kethüda'nın üzerine Osman Paşa asker sevk etmiş, yenilgiye uğrayan Ahmet kaçmak zorunda kalmıştı. Pehlivanlı Halit Bey ise çevredeki aşiretlerden almış olduğu binlerce nefer ve Mısır yanlısı olan ahali sayesinde Yozgat Sancağı'na kendi mütesellimini yerleştirmeyi başarmıştı⁷⁹. Trabzon Valisi Osman Paşa, Bozok Mütesellimi Şakir Bey'in maiyetine asker göndererek Yozgat'a sevk etmişti. Daha sonra Kayseri Mutasarrıfı Osman Hayri Paşa'da Yozgat'a yönlendirilmişti. Destek kuvvetleriyle güçlenen Şakir Bey Yozgat'a girip Mısır taraftarı mütesellimi hezimete uğratmıştı. Bu sırada Osman Hayri Paşa'da Yozgat'a ulaştığını duyan Halit Bey, Aksaray ve Niğde taraflarına çekilmiş böylece Yozgat'ta sükûnet sağlanmıştı⁸⁰.

Trabzon Valisi Osman Paşa devlete asi olan Ürgüplülere nasihat etmek için üç kez adam göndermişse de her defasında adamları Ürgüplüllerce hırpalanmıştı. Bunun üzerine Osman Paşa bizzat şehir üzerine yürümek zorunda kalmıştı. Paşa, şehrin büyükleriyle görüşüp anlaşabileceği düşüncesindeyken Ürgüplüler Osmanlı birliklerini tüfek ateşiyle karşılamışlardı. Böylece ahali ile askerler arasında çatışma çıkmış, direnenlerden elli altmış kadar kişi kılıçtan geçirilmiş, iki yüzden fazlası da zincire vurulmuştu⁸¹. Şehirde kontrol sağlandıktan sonra Ürgüplülerin neden Mısırlılara meylettığı soruşturulmuş, neticede Niğde mütesellimi ve Nevşehir voyvodasının Mısırlıların propaganda kâğıtlarını ahaliye dağıtarak, onları kandırdıkları anlaşılmıştı. Yoluna devam eden Osman Paşa, yine İbrahim Paşa'ya boyun eğmiş olan Nevşehirli'lere de aman buyrulduğunu göndermişti. Osmanlı kuvvetlerinin yaklaştığını anlayan ve cezalandırılmaktan endişe eden Nevşehir voyvodası ile yakın adamları korkuya kapılarak kaçmışlardı. Osman Paşa bu sırada Konya'daki ordunun vaziyetini öğrenmek için birkaç tatar göndermişse de tatarların hiç biri geri dönmemişti⁸².

Ordunun durumu ile ilgili bilgi alamamış olsa da Osman Paşa Halit Bey'i yakalamak için Avanos Köyü'ne yönelmişti. Halit Bey ise Nevşehir'e iki saat mesafede olup yüksekçe bir yerde olan Üçhisar Köyü'ne sığınmış, daha sonra da Aksaray tarafına kaçmıştı. Böylece sadrazamın yenilgisinden henüz haberdar olmayan Osman Paşa bölgede asayiş sağlamış ve Kayseri-Konya arasında kalan bölgenin ahalisine zorla da olsa devlet otoritesine boyun eğdirtmişti⁸³.

⁷³ Altındağ, a.g.e., s.78-79.

⁷⁴ BOA, HAT, 1233/48015-C, 1248 (1832).

⁷⁵ BOA, HAT, 506/24909, 1248 (1832).

⁷⁶ BOA, HAT, 652/31877, 13.B.1248 (6 Aralık 1832).

⁷⁷ BOA, HAT, 363/20142, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

⁷⁸ BOA, HAT, 363/20142-A, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

⁷⁹ BOA, HAT, 363/20142, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

⁸⁰ BOA, HAT, 907/39746-G, 11.Ş.1248 (3 Ocak 1833).

⁸¹ BOA, HAT, 363/20142, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

⁸² BOA, HAT, 907/39746-J, 11.Ş.1248 (3 Ocak 1833).

⁸³ BOA, HAT, 907/39746-H, 11.Ş.1248 (3 Ocak 1833).

Osman Paşa, Kayseri-Nevşehir arasında düzeni sağlamaya çalışırken İbrahim Paşa onun yönetiminde bulunan Sivas'ta ağırlığını hissettirmeye başlamıştı. Sivas Muhassıl Vekili Sait Ağa Mısır tehdidini hissetmeye başladığından amirine karşı mütereddit tavırlar sergilemeye başlamıştı. Osman Paşa kendisinden yanına iki bin asker Kayseri Mutasarrıfı Osman Hayri Paşa'nın maiyetine katılmasını emrettiği halde Sait Ağa emre itaat etmemişti⁸⁴.

4-Konya Savaşı ve İbrahim Paşa'nın Batı Anadolu'yu İstilas

İbrahim Paşa, Babıâli'nin son bir savaş için hazırlıklar yaptığını biliyordu. Osmanlı yönetimini zayıflatmak ve Osmanlı birliklerinin dikkatini dağıtmak için Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ayaklanmalar çıkarıp asileri desteklemekteydi. İbrahim Paşa, II. Mahmut yönetiminin dışladığı yeniçeri firarileri ve onlarla ilişkili olduğu düşünülen Bektaşileri de kendi taraftarı yapmayı başarmıştı. Konya Savaşı'ndan önce dervişler Anadolu'nun her tarafında ahaliyi gerçek İslam için II. Mahmut yönetimine isyana davet etmekteydiler⁸⁵. Ayrıca İbrahim Paşa'nın taraftarları Anadolu'ya kaçmış olan yeniçerilerin silahlanarak İbrahim Paşa'nın ordusuna katılmaları gerektiğini duyuruyordu. Pehlivanlı Halit, dağıtmış olduğu bildirimlerde İbrahim Paşa'nın emri üzerine Hacı Bektaş-ı Veli türbesinde kurbanlar kesildiğini ve yeniçeri ocağının yeniden kurulduğunu ilan ediyordu⁸⁶. Bir yandan da propaganda kâğıtlarını dağıtmaya devam eden İbrahim Paşa; Mısırdan çıkıp bunca memleketi kılıcıyla almış olmasındaki amacının Ümmet-i Muhammed'in huzur içinde yaşamalarını sağlamak olduğunu ilan ediyordu⁸⁷.

Osmanlı yönetiminin son kez hazırlandığı savaşa Anadolu halkının pek de destek vermediği anlaşılmaktadır. Bunun en önemli kanıtı ise Müslüman ahalinin Osmanlı saflarında savaşa katılmak istememesi, zorla askere alınanların ise fırsatını bulunca firar etmesiydi⁸⁸. İbrahim Paşa'nın yoğun propaganda faaliyetleri insanları Osmanlı hükümetine yabancılaştırmıştı. Ayrıca Anadolu'daki güvensiz ortam nedeniyle zaten tarım ve ticaret tamamen durma noktasına gelmiş, insanlar hiçbir şey kazanmazken savaş nedeniyle silsileler halinde gelen fahiş vergileri ödemek zorunda bırakılmışlardı. İnsanlar hayvanlarını ve ev eşyalarını satışa çıkararak ancak talep edilen vergileri ödeyebilmişlerdi. Ancak ellerinde ve avuçlarında hiçbir şeyleri kalmamıştı. Bunlar da yetmezmiş gibi askere alınan binlerce kişinin masrafları da ahaliye yüklenmişti. Askere alınanların çoğu firar edince ordudaki noksanları gidermek için yine yeniden alımlar yapılmıştı. Yani ahaliye göre Osmanlı yönetimi insanların ellerinde kalan son kuruşu da vergi namına tahsil ettiği yetmezmiş gibi evlatlarını da ellerinden almaya çalışmaktaydı. Bu nedenlerden ötürü insanları dayanılmaz vergilerden kurtaracağını vaat eden İbrahim Paşa'ya karşı direnmeye davet etmek pek de mümkün olmuyordu⁸⁹.

İbrahim Paşa 18 Kasım 1832'de Konya'ya girmişti. Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine komutanlığa getirilen Reşit Mehmet Paşa ise 65.000 kişilik bir ordu toplayarak 7 Aralık 1832'de Akşehir'e ulaşmıştı⁹⁰. İbrahim Paşa'nın komuta ettiği kuvvetlerin toplamı otuz bini geçmemesine rağmen bu küçük ordu Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesi aslında bir macera gibi görülebilir. Ancak kötü yönetimden bıkan ve ıslahatlardan memnun olmayan Anadolu ahali İbrahim Paşa'yı düşman gibi değil, bir kurtarıcı olarak görüyor ve ona erzak temininde yardımcı oldukları gibi, gönüllü olarak Mısır ordusuna katılıyorlardı⁹¹. Ahalinin açıkça Mısır taraftarı olduğunu gören Sadrazam Reşit Mehmet Paşa, Mısır ordusunu yerlilerden aldığı destekten mahrum bırakmak için tehditler savurmaya başlamıştı. Konya halkına hitaben hazırladığı bir bildiri; Mısırlılarla işbirliğine devam etmeleri halinde, şehre saldıracığını ve yedi yaş üzerindeki herkesi öldüreceğini duyurmuştu⁹².

Mısır kuvvetlerinin ilerlemesi nedeniyle endişelenen Sultan Mahmut Konya Savaşı öncesi İngiltere'den yardım talebinde bulunmuştu⁹³. Bu sırada Osmanlı yetkilileri belki de hiç beklemedikleri bir devletten yani Rusya'dan yardım teklifi almışlardı. Rus Dışişleri Bakanı Neslord'un talimatıyla harekete geçen Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Butenef, Padişahın talep etmesi durumunda Karadeniz'de bulunan Rus donanmasının yardım için İstanbul'a gönderilebileceğini haber vermişti⁹⁴. Bunun yanında Rusya'nın özel temsilcisi olarak görevlendirilen General Muravyef 21 Aralık'ta İstanbul'a ulaşmış, Butenef'in yardım teklifini teyit etmişti⁹⁵.

Muravyef'in İstanbul'a ulaştığı gün Sadrazam Reşit Mehmet Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu İbrahim Paşa'nın kuvvetleri üzerine saldırmıştı. Hava oldukça sisli olduğundan ordunun ön saflarında

⁸⁴ BOA, HAT, 688/33377-E, 6.L.1248, (26 Şubat 1833).

⁸⁵ Jorga, a.g.e., s.308.

⁸⁶ BOA, HAT, 363/20142-C, 5.Ş.1248 (28 Aralık 1832).

⁸⁷ BOA, HAT, 688/33377-F, 11.N.1248, (1 Şubat 1833).

⁸⁸ BOA, HAT, 354/19891-B, 11.B.1248 (4 Aralık 1832).

⁸⁹ NA, FO, 78/215, Brant, Report on the Trade of Trebizond for the Year 1832, 31 December 1832.

⁹⁰ Salih Kış (2010), "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23,s.148-149.

⁹¹ Altındağ, a.g.e., s.63.

⁹² NA, FO, 78/212, Mandeville to Palmerston, 19 December 1832; BOA, HAT, 367/20311, 27.B.1248 (20 Aralık 1832).

⁹³ Norman Anick(1970), *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople 1833-1841*, (Ph.D, McGill University), Montreal, s.15.

⁹⁴ Bayram Soy(2007), "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı:7,s.146-147.

⁹⁵ Altındağ, a.g.e., s.96.

savaşan sadrazam, kendi askeri sandığı düşman kuvvetlerinin içine girince esir edilmişti. Sadrazamın esareti duyulunca da Osmanlı ordusunun düzeni bozulmuş ve Konya'da İbrahim Paşa büyük bir zafer kazanmıştı⁹⁶. Böylece İbrahim Paşa'nın önünde artık İstanbul'a yürümek için hiçbir engel kalmamıştı. Eğer Osmanlı hükümeti dış yardım alamazsa ve İbrahim Paşa yeterince cesur olursa Mısır ordusu Osmanlı mülkünün tamamını ele geçirebilirdi⁹⁷.

Savaş sonrası muzaffer Mısır kuvvetleri dört bir koldan Anadolu'ya yayılmaya başlamışlardı. Mısırlılar Karaman'a girdikten sonra Larende Müftüsü Hasip Efendi'nin çabalarıyla Bozkır, Aladağ, Hadım ve Belviran kazalarının tamamı Mısırlılara tabi olmuştu. İçil Mütesellimi Mehmet Sadık Bey Ermenek'te savunma hazırlıklarına giriştiği esnada sadrazamın yenildiği ve Osmanlı ordusunun Akşehir'e geri çekildiği haberleri dört bir tarafa yayılmaya başlamıştı. Mehmet Sadık Bey'in ifadesine göre Mısırlılar, bakın ordu bile firar etti diyerek, Anadolu'da ihtilal ateşini körükleyip insanları kolaylıkla etkileyebiliyorlardı. Bu nedenle ahalinin desteğinden yoksun kalan Sadık Bey Ermenek'ten çekilmek zorunda kalmıştı⁹⁸.

Babıâli, Konya Savaşı'ndan sonra Karaman Valisi Şehla İbrahim Paşa'ya Akşehir'de, Silistre Valisi Mehmet Paşa ile Mehmet Ali Bey'e Eskişehir'de, Mirliya Sait Paşa'ya da Kütahya'da beklemesini emretmişti. Ancak ordunun söz konusu bölgelerde durması bu şehirlerde gıda sıkıntısı yaşanmasına sebep olmuştu. Askerlerin ihtiyaçları tam olarak karşılanamadığı gibi ahalinin kendisi için sakladığı erzakı ordu için kullanınca insanlar aç bi ilaç ortada kalmıştı. Böylece Osmanlı yönetimi belki de farkında olmadan bahse konu olan şehirlerde yaşayan insanların gönlünü fethetmek için İbrahim Paşa'nın eline önemli bir koz vermişti⁹⁹.

Anlaşıldığı kadarıyla Konya'da bir müddet bekleyen Mısır birlikleri harekete geçmiş, Ocak ayının ortalarına doğru öncü birlikler Akşehir'e iki saat uzaklıkta bulunan Argıthanı'na ulaşmışlardı. Burada bulunan Karaman Valisi'nin Mısır ordusunun ilerleyişini engelleyecek ne topu ne de yeterli miktarda askeri bulunuyordu. Bu nedenle Akşehir'den Bolvadin'e çekilmek zorunda kalmıştı. Bu sırada ahali yem ve yiyecek tedariki konusunda Osmanlı ordusuna destek olmamış, nakliye için ordunun ihtiyaç duyduğu hayvanları vermekten imtina etmişti. Bu nedenle Bolvadin'de bulunan beş altı yüz sandık cephaneyi Karaman Valisi güvenli bölgelere nakledememiş, mühimmatı bırakıp Eskişehir'e doğru çekilmişti¹⁰⁰.

Silistre Valisi Mehmet Paşa, Akşehir ve Eskişehir arasında bulunan topları ve mühimmatı Eskişehir'e nakletmeyi başarmıştı. Ferik Mehmet Paşa İstanbul'a ulaşmayı başarmışken, Sait Paşa'nın nerede olduğu tespit edilememişti¹⁰¹. Bu sırada ordu ile birlikte Karahisar'a çekilmiş olan Konya Mütesellimi Süleyman Bey Mısırlılarla işbirliği yapmıştı. İbrahim Paşa'nın emri üzerine Karahisar mütesellimi Mollazade Hüseyin Efendi ile anlaşarak Karahisar'da bulunan Çelebi Efendi'yi alıp Konya'ya götürmüştü¹⁰².

Osmanlı ordusu için geri çekilme de oldukça zorlu olmuştu. Anadolu Seraskeri Mehmet Said Paşa'nın ifadelerine göre; askerlerin çoğu firar etmişti. Özellikle topçu neferlerinin eksikliği nedeniyle toplar binbir güçlükle nakledilebilmişti. Bunun yanında ağır kış şartları nedeniyle çok sayıda askerin elleri ve ayakları soğuktan donmuştu. Belki bunlardan daha zor olanı çekilme güzergâhında bulunan köylülerin silahlanarak askerleri taciz etmesiydi. Birliklerin dinlenmek veya ihtiyaçlarını karşılamak için köylere girmesi silah kullanmadıkları müddetçe mümkün değildi¹⁰³.

İbrahim Paşa Isparta'ya bir miktar asker göndermiş, bunun üzerine ayaklanan Ispartalılar mütesellimlerini hapsedmişti. Kısa süre sonra Burdurlular da isyan bayrağını açıp mütesellimlerini kovmuşlardı¹⁰⁴. Konya Mütesellimi Çelebi Efendi'yi İbrahim Paşa'ya teslim ettikten sonra yanına aldığı birkaç bin atlı ile Karahisar üzerine yürümüştü. Onun görevi arkadan gelen Mısır birlikleri için zahire tedarik etmek ve çekilen Osmanlı birlikleri hakkında istihbarat toplamaktı. İbrahim Paşa Osmanlı ordusunda bulunan Arnavut askerlerini kendi tarafına çekmek istediğinden bunların Rumeli'ye geçirilip geçirilmediğini özellikle öğrenmek istemişti¹⁰⁵.

Konya müteselliminin şehirlerine yaklaştığını duyan Karahisarlılar isyan etmeye başlamışlar, hatta memleketlerinde bulunan Rauf Paşa'yı kuşatmışlardı¹⁰⁶. Zor durumda kalan Rauf Paşa Karahisar'dan Kütahya'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Kendisinden bir müddet haber alınamayan Said Paşa'nın Tavşanlı'da olduğu tespit edilmiş, ona da Kütahya'ya gelmesi hususunda talimat gönderilmişti¹⁰⁷.

⁹⁶ BOA, HAT, 377/20489-A, 8.Ş.1248 (28 Şubat 1833); Takvim-i Vekayi, Defa 49, 19.Ş.1248.

⁹⁷ NA, FO, 78/215, Brant to Palmerston, 31 December 1832.

⁹⁸ BOA, HAT, 352/19853.1248 (1833).

⁹⁹ BOA, HAT, 907/39743-A, 29.Ş.1248 (21 Ocak 1833).

¹⁰⁰ BOA, HAT, 907/39743, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

¹⁰¹ BOA, HAT, 907/39743-B, 29.Ş.1248 (21 Ocak 1833).

¹⁰² BOA, HAT, 348/19768, 19.Ş.1248 (11 Ocak 1833).

¹⁰³ BOA, HAT, 348/19768-E, 1248 (1833).

¹⁰⁴ BOA, HAT, 371/20378-F, 25.Ş.1248 (17 Ocak 1833).

¹⁰⁵ BOA, HAT, 907/39743-D, 24.Ş.1248 (16 Ocak 1833).

¹⁰⁶ BOA, HAT, 348/19768-B, 1248 (1833).

¹⁰⁷ BOA, HAT, 371/20378-D, 29.Ş.1248, (21 Ocak 1833).

Eskişehir'de toplanmaya çalışan Osmanlı birliklerinin sayısı on beş bin civarındaydı. Askerler disiplinsiz olduklarından emirlere itaat etmiyorlardı. Üstelik bunların bölgedeki varlığı İbrahim Paşa'yı değil yerleşik ahaliyi tehdit etmekteydi¹⁰⁸. Mısır kuvvetlerinin ilerlemeye devam etmesi birliklerin Eskişehir'den de çekilmesine sebep olmuştu. Osmanlı komutanlarından Asakir-i Hassa Müşiri Ahmet Paşa İznik'e, Şam Valisi Hacı Ali Paşa ile Silistre Valisi Mehmet Paşa maiyetlerindeki Arnavut ve Boşnak askerleriyle birlikte Bursa'ya çekilmişti. Osmanlı yönetimi Boşnak ve Arnavut askerlerine güvenmiyordu. Disiplinsiz olduklarından yağma hareketlerine girişebilecekleri gibi İbrahim Paşa'nın ordusuna da katılabilirlerdi. Bu nedenle yetkililer bunları bir an evvel Rumeli'ye sevk etmeye çalışmaktaydı. Ordunun son sığınağı olan Bursa ve İznik halkının devlete bağlı olması son derece önemliydi. Bu nedenle buralarda bulunan askerlerin ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacağı ve kimseye yük olunmayacağı özellikle duyurulmuştu. Mısır kuvvetlerinin ilerleyişi Balkanlarda da huzursuzluklara yol açabilirdi. Özellikle Yanya, Selanik, Preveze ve Manastır'da bulunan Arnavut ve Boşnakların kontrol altında tutulması gerekmekteydi. Bunun için Babıâli, Rumeli Kaymakamı, Preveze Muhafızı, Tırhala Muhafızı ve Selanik Muhassılı'nı bu konuda uyarmıştı¹⁰⁹.

Trabzon Valisi Osman Paşa, ordunun yenilgisinden habersiz olarak 9 Ocak 1833 tarihinden itibaren Kayseri-Konya arasında bulunan ahaliye zorla da olsa baş eğdirmeyi başarabilmişti. Kendisine verilen emir gereği Niğde ve Bor taraflarına hareket edecekken Osmanlı ordusunun bozulduğu ve sadrazamın esir edildiğini haber almıştı. Bu haberin yayılması ahalinin bir anda başkaldırmasına sebep olmuştu. Köylüler ve aşiretler Osmanlı birliklerine erzak taşıyan kervanlara saldırmaya başlamışlardı. Kayserililer, Ahmet Kethüda'ya haber vererek onu ve yandaşlarını şehre almışlardı. Osman Paşa bir anda kuşatılmış bir hale düşmüştü. Durumu tam olarak anlamak isteyen paşa, ordunun bulunduğu bölgeye beş tatar göndermişse de tek biri bile geri dönmemişti. Sivas ve Bozok sancağının ahali de isyana başlamıştı¹¹⁰. Bozok mütesellimi Şakir Bey'i yakalayan asiler onu Konya'ya göndermişlerdi¹¹¹. Daha önce Mısırlılara tabi olmuş olan Hacı Esat oğlu Kör Mehmet, İbrahim Paşa'dan buyruldu aldıktan sonra Kırşehir ve Maden-i Keşkan bölgelerini ele geçirmişti¹¹².

İbrahim Paşa, Reşit Mehmet Paşa'yı esir etmiş olmasının avantajını da kullanmak istemiş, bu amaçla onun adına bölgedeki yöneticilere mektuplar yazmıştı. Antalya Muhassılı Yusuf Paşa'ya sadrazam adına yazılan mektupta; ondan maiyetinde bulunan askeri alıp Konya'ya gelmesi istenmiş, İbrahim Paşa'ya sadakatini sunduktan sonra yine yönetici olarak sancağına döneceği belirtilmişti. Antalya ahalisinin ve kendi emniyeti için bu çağrıya olumlu cevap vermesi gerektiği de hatırlatılmıştı. Yusuf Paşa bu çağrıya 17 Ocak 1833 tarihli mektubunda cevap vererek; yaşlı biri olduğu için ağır kış şartlarında yola çıkamayacağından kendisine Ramazan Bayramı'na kadar müsaade edilmesini istemişti¹¹³. Yusuf Paşa mektubun sadrazam tarafından yazılıp yazılmadığını anlamak için Reşit Mehmet Paşa'nın önceki yazılarındaki mühür ile son gelen mektuptaki mührü karşılaştırmış ancak yine de kesin bir sonuca ulaşamamıştı. Durumu Babıâli'ye arz ederken mektubun İbrahim Paşa tarafından yazdırıldığına hükmetmişti. Ancak kendisinden istenilenleri şimdilik geri çevirmişse de Yusuf Paşa'nın elindeki imkânlarla yapabileceği pek de bir şey yoktu. Çevreden toplanılan askerlerin tamamı firar etmiş, elinde direnecek kuvveti kalmamıştı. Bölgenin önde gelenleri ile istişarelerde bulunmuş ancak onları İbrahim Paşa'ya karşı direnmeye ikna edememişti. Konuştuğu kişiler; Osmanlı ordusunun dağıldığını, Mısır ordusuna direnebilmek için en az on beş bin nizam askerine ihtiyaç duyulduğu halde ellerinde tek bir askerin bile bulunmadığını, bu şartlar altında savaş girilirse çoluk çocuk perişan olacaklarını ifade etmişlerdi. Onlara göre yapılacak tek şey ortam sakinleşinceye kadar İbrahim Paşa'ya tabi olmaktı. Eğer paşa direnmeye kararlıysa, Mısır ordusuyla şehrin dışında savaşması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuşlar, aksi halde şehri terk edeceklerini söylemişlerdi¹¹⁴.

Yusuf Paşa'nın göndermiş olduğu yanıtın İbrahim Paşa pek de hoşnut olmamıştı. Cevaben kaleme aldığı yazısında; Antalya'ya mütesellim tayin ettiğini, bölgeye karadan ve denizden asker sevk ettiğini, şehirden çıkmaması halinde hem kendisi hem de ahali için iyi olmayacağını ifade etmişti. Yusuf Paşa, İbrahim Paşa'nın gönderdiği mütesellime karşı direnmeye gücü olmadığından 5 Şubat 1833'te Antalya'dan çıkıp İbrahim Paşa'nın karargâhına gitmek zorunda kalmıştı¹¹⁵.

Bu sırada Mısır ordusu Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye devam ediyordu. Babıâli'nin Rusların yardım teklifini kabul etmesinden endişelenen Fransızlar, İbrahim Paşa engellemeye çalışsalar da¹¹⁶ ağır kış

¹⁰⁸ NA, FO, 78/221, Mandeville to Palmerston, 8 January 1833.

¹⁰⁹ BOA, HAT, 369/20349, 1248 (1833).

¹¹⁰ BOA, HAT, 363/20142, 27.Ş.1248 (19 Ocak 1833).

¹¹¹ BOA, HAT, 688/33377-D, 5.L.1248 (25 Şubat 1833).

¹¹² BOA, HAT, 699/33712-A, 1249 (1833).

¹¹³ BOA, HAT, 363/20140-A, 25.Ş.1248 (17 Ocak 1833); BOA, HAT, 363/20140-D, 1248 (1833).

¹¹⁴ BOA, HAT, 363/20140-B, 25.Ş.1248 (17 Ocak 1833).

¹¹⁵ BOA, HAT, 368/20331-B, 3.L.1248, (23 Şubat 1833).

¹¹⁶ Kamil Paşa, a.g.e, s.138-139.

şartlarına aldırış etmeden yarı bellerine kadar kara saplanarak yollarına devam eden Mısır askeri, komutanları İbrahim Paşa ile birlikte 2 Şubat'ta Kütahya'ya girmişti¹¹⁷. İbrahim Paşa'nın ahaliyi gözetim tutumu nedeniyle Kütahya işgal edilip karışıklıklarla boğuşan bir şehir görünümü sergilememekteydi. Tam tersine şehirde huzur ve asayiş hüküm sürüyordu. İbrahim Paşa'nın komutasındaki Boşnak ve Arnavutlar en küçük bir taşkınlığa bile cesaret edemezken, Bursa'da Osmanlı ordusunda bulunan başıbozuklar ahalinin normal hayatlarını sürdürmeleri önündeki en önemli engellerden biriydi¹¹⁸.

Kütahya'da yeni birliklerle takviye edilen İbrahim Paşa'nın ordusu artık Osmanlı başkenti için oldukça ciddi bir tehdit haline gelmişti.¹¹⁹ Üstelik İbrahim Paşa Sultan Mahmut'u tahttan indirmek istiyordu. Ona göre bu aşamadan sonra mevcut padişah ile gerçek anlamda bir barışın yapılması mümkün olmadığından veliahtın tahta çıkarılması gerekmektedir¹²⁰. Hatta padişahı devirmek için tutsağı olan Reşit Mehmet Paşa'yı birlikte İstanbul'a yürüme konusunda ikna etmeye çalışmıştı¹²¹.

Mısırlılar Konya Savaşı'ndan sonra Kayseri bölgesine İbrahim Ağa komutasında bir miktar asker sevk etmişti. Sivas ve çevresini de kesin olarak kendisine bağlamak isteyen İbrahim Paşa, Sivas Muhassıl Vekili Sait Ağa'ya bir buyruldu yazarak; bir an evvel Kayseri'ye gidip İbrahim Ağa'ya bağlılığını bildirmesini istemiş, aksi halde ev bark ve evladına yazık edeceği tehdidini savurmuştu¹²². Benzer bir yazı İbrahim Ağa tarafından da gelince Sait Ağa Mısırlıların isteklerine boyun eğmişti¹²³. Bundan sonra da Sait Ağa meşru amiri olan Trabzon Valisi Osman Paşa'nın buyruklarını yerine getirmemeye başlamıştı. Nitekim Mısır askeri Kayseri bölgesine gelince buralardan çekilmek zorunda kalan Trabzon Valisi Osman Paşa, Sivas'a geleceğini duyurduğu Sait Ağa'dan gereken hazırlıkları yapmasını istediği halde, Sait Ağa kendisinin Mısırlılar tarafından tehdit edildiğini, Mısır ordusunun öncülerinin Sivas'a üç saatlik mesafeye kadar ilerlediklerini söyleyip, Osman Paşa'dan Sivas'a gelmemesini istemişti¹²⁴. Sivas ahali de Osman Paşa'ya haber gönderip; Mısır askerinin kentlerine çok yaklaştığını, bunun yanında şehirde gıda sıkıntısı yaşandığını belirtip, Osman Paşa'nın memleketlerine girmesine razı olmadıklarını haber vermişti¹²⁵.

İbrahim Paşa Kütahya'ya ulaştıktan sonra Erzurum, Kars ve Trabzon taraflarında isyanlar çıkarmak için buraların ahalisine hitaben mektuplar yazmıştı. Bunun yanında Ege bölgesindeki şehirlere de mütesellimler atamaya başlamıştı. Bu sayede ordusu için kolay bir şekilde erzak temin etmeyi düşünmüştü¹²⁶. Ayrıca kendine bağlı mütesellimler yoluyla vergileri kendi adına toplayarak, İstanbul'u memleket gelirlerinden mahrum bırakmayı planlamıştı¹²⁷. 4 Şubat 1833 tarihli Saruhan ahalisine hitaben kaleme aldığı buyrulduusunda; Osmanlı Devleti ile muharebelere tutuşmasının sebebinin Müslümanların maruz kaldıkları zulmü ortadan kaldırmak olduğunu duyurmuştu. Ona göre eyalet ve sancakların birçoğu adil bir yönetim sistemi tesis etmiş olmasından dolayı Mısır idaresine bağlanmıştı. Daha sonra Saruhan'a Abdipaşazade Ali Bey'i mütesellim olarak atadığını ilan etmiş ve ahalden Osmanlı yöneticilerini uzaklaştırıp Ali Bey'e itaat etmelerini istemişti¹²⁸. Ali Bey de Mısır taraftarı olan diğer yöneticiler gibi Osmanlı yönetimi tarafından dışlanmış ve Çorum'a sürgün edilmişti¹²⁹. İbrahim Paşa aynı tarihlerde Memiş Paşazade Süleyman Bey'i de Aydın Sancağı'na yönetici olarak atamıştı¹³⁰. Ali Bey ve Süleyman Bey Şubat ayının sonuna doğru yanlarında bulunan yüzlerce Mısır askeri ile görev yerlerine ulaşmışlardı. Aydın Mütesellimi Eyup Ağa ve Saruhan Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa direnmeden buldukları yerlerden çekilmişlerdi¹³¹.

Menteşe Mütesellimi Tavaslı Osman Ağa'ya göre Aydın, Saruhan ve daha önce Mısırlıların denetimine geçmiş olan Isparta ve Burdur ahaliyi yöneticilerinden görmüş oldukları zulüm sebebiyle Mısırlılara bağlanmışlardı¹³². Hatta Aydın'daki zeybekler Mısır kuvvetleri gelmeden önce isyan etmiş ve Karahisar Voyvodası'nı öldürmüşlerdi. Aydın müteselliminin kötü yönetimine dayanamayan ahali, açıkça zeybeklerden taraf olmuştu¹³³.

Görüldüğü üzere Anadolu halkı da Suriye ve Filistin ahali gibi İbrahim Paşa'nın ilerlemesini olumlu karşılamıştı. Bu nedenle kısa süre içerisinde Marmara ve Ege Denizi kıyısında bulunan şehirlerin dışında kalan yerlerin tamamı İbrahim Paşa'nın eline geçmişti. Hatta İbrahim Paşa saltanat değişikliği

¹¹⁷ BOA, HAT, 360/20077-A, 15.N.1248 (5 Şubat 1833); BOA, HAT, 349/19795, 15.N.1248 (5 Şubat 1833).

¹¹⁸ NA, FO, 78/222 Alexander Pisani, Memorandum of the Journey to Kutahia.

¹¹⁹ D.A. Cameron(1895), *Egypt in the Nineteenth Century or Mehmet Ali and His Successors Until The British Occupation in 1882*, London, s.162.

¹²⁰ Altındağ, a.g.e., s.103.

¹²¹ Gilbert Sinoué(1999), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul, s.312.

¹²² BOA, HAT, 688/33377-F, 11.N.1248, (1 Şubat 1833).

¹²³ BOA, HAT, 688/33377-G, 26.N.1248 (16 Şubat 1833).

¹²⁴ BOA, HAT, 688/33377-E, 6.L.1248, (26 Şubat 1833).

¹²⁵ BOA, HAT, 688/33377-İ, 3.L.1248 (23 Şubat 1833).

¹²⁶ BOA, HAT, 349/19771, 1248 (1833).

¹²⁷ Ali Fuat(1928), "Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Numero 19(96) İstanbul Devlet Matbaası, s.102.

¹²⁸ BOA, HAT, 371/20379-A, 14.N.1248 (4 Şubat 1833).

¹²⁹ BOA, HAT, 349/19771, 1248, (1833).

¹³⁰ BOA, HAT, 691/33409-C, 1.L.1248 (21 Şubat 1833); BOA, HAT, 371/20379, 1248 (1833).

¹³¹ BOA, HAT, 691/33409-D, 3.L.1248 (23 Şubat 1833).

¹³² BOA, HAT, 691/33409-E, 5.L.1248 (25 Şubat 1833).

¹³³ BOA, HAT, 691/33409-F, 5.L.1248 (25 Şubat 1833).

yapmak amacıyla Anadolu'daki valilere mektuplar gönderip bu mühim meselenin çözülmesi için onları İstanbul'da toplanmaya bile davet etmişti¹³⁴. Paşa, Veliâht Abdülmecit'i tahta geçirmek için yola çıkması durumunda ulemanın ve Müslüman ahalinin bu konuda kendisini destekleyeceklerinden neredeyse emindi¹³⁵.

Tahttan indirilme riskiyle karşı karşıya kalan Sultan Mahmut, İngiltere'den beklediği askeri yardımı alamayınca, Rusya'nın yardım teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı. Sultan Mahmut'un bu kararı almasının en önemli sebeplerinden biri de şüphesiz Müslüman ahalinin kendisinden yüz çevirmesiydi¹³⁶. Müslümanların kahir ekseriyeti Ruslardan nefret ettiğinden padişahın bu hareketini pek de hoş karşılamaları beklenmiyordu¹³⁷. Zaten yetkililer Osmanlı askeri ile Rus askerinin Anadolu'ya birlikte sevk edilmesi halinde Müslüman ahalinin bu duruma şiddetle tepki göstereceği konusunda uyarıda bulunmuşlardı¹³⁸.

Rus donaması 20 Şubat 1833 tarihinde Boğaz'dan içeri girip Büyükdere önlerine demir atması Sultan Mahmut'un elini güçlendirip İbrahim Paşa'ya karşı direncini artırmışsa da aynı zamana Müslüman ahali nezdinde itibarını sarsmış ve düşmanının eline kendi aleyhine kullanacağı yeni bir silah vermişti. İbrahim Paşa, gâvur icatlarını kabul etmiş olan gâvur padişahın şimdi, Moskoflarla anlaştığı propagandasını yaparak daha fazla taraftar toplamaya başlamıştı¹³⁹. Özellikle İstanbul'da bulunan General Muravyef'in kışları gezmesi, askerlere bir komutan edasıyla hitap etmesi İstanbul halkını da etkilemişti. İnsanlar Mehmet Ali Paşa'nın İslam'ın onurunu bu derece ayaklar altına asla almayacağını konuşmaya başlamışlardı¹⁴⁰. Ahalinin hoşnutsuzluğuna bizzat şahitlik eden Fransız Büyükelçisi Amiral Roussin'e göre yakın bir gelecekte Sultan Mahmut devrilirse bu durum sürpriz olmazdı¹⁴¹.

Anadolu halkı Osmanlı yönetiminden neredeyse nefret eder hale gelmişti. İdarecilerinin kötü yönetimi nedeniyle bin bir güçlkle kazanmış oldukları son kuruştan bile mahrum bir haldeydiler. İbrahim Paşa ise her zaman halkın içinde bulunup aldığı bir yumurtanın bile parasını peşin ödemekteydi. Onun yönetimine giren yerlerde hemen keyfi vergilere son veriliyordu. Kurmuş olduğu sisteme aykırı hareket edenler ise cezalandırılmaktan asla kurtulamazdı. İbrahim Paşa, Osmanlıların reform hareketlerini de beğenmiyordu. Ona göre Babîâli vatandaşlarının zihinleri aydınlatmak yerine insanlara dar pantolon giydirdiyordu. İbrahim Paşa'nın bu tavrını duyan insanlar imparatorluğun değişik yerlerinden kendilerine yönetici göndermesi için ricacı oluyorlardı. İzmir'den de bu arzuyu ifade eden birkaç dilekçe gelmişti¹⁴².

Manisa ve Aydın'dan sonra adeta kuşatılmış bir hale düşen İzmir'in iç bölgelerle iletişimi tamamen kesilmiş bu nedenle ticaret tamamen durmuştu. Üstelik İbrahim Paşa taraftarları İzmir'i de ele geçirmek için faaliyetlere başlamışlardı. İzmir İhtisap Emni Tahir Paşa tehlikeli durumu İstanbul'a bildirmek istemişse de gönderdiği adamlar Manisa'da yakalanmıştı¹⁴³.

Manisa Mütesellimi'nin tahrikiyle İzmirli Mansurioğlu Emin Efendi İzmir'in önde gelenlerini başına toplayarak İzmir İhtisap Emni Tahir Paşa'nın konağına gitmişti. Mansurioğlu Tahir Paşa'ya şehirden ayrılması için baskı yapmış, direnmesi durumunda kendisiyle birlikte savaşacak elli kişi bile bulamayacağını söylemişti. Paşadan olumsuz cevap alan Mansurioğlu Manisa'dan getirttiği adamlarla 24 Şubat'ta bütün İzmir'i ele geçirmiş, Osmanlı memurlarının tamamını görevden uzaklaştırmıştı¹⁴⁴. İzmir gibi büyük ve kalabalık bir şehrin bırakın düşmanın gücünü, yüzünü bile görmeden teslim olması herkeste büyük bir şaşkınlık yaratmışsa da¹⁴⁵ vergi yükünün hafifleyeceğini uman İzmir'in Müslüman ahali yönetim değişikliğini memnuniyetle karşılamıştı¹⁴⁶.

Bu sırada Rusları boğazlardan çıkarmak için yoğun çaba harcayan İngiliz ve Fransızlar İzmir'in işgaline büyük tepki göstermişlerdi. Onlara göre Ruslar bu durumu bahane ederek Boğazlardan ayrılmayı reddedebilirlerdi. Fransız Büyükelçisi Amiral Roussin, İzmir'deki Fransa konsolosuna talimat verip şehir tekrar sultanın egemenliğine girinceye kadar konsolosluktaki bayrağı indirmesini istemişti. Roussin'in telkinleriyle İngiltere'nin İstanbul'daki maslahatgüzarı Mandeville de İzmir'deki konsolosluga aynı talimatı vermişti¹⁴⁷.

İzmir'in işgal edilmesi sonrasında Mandeville İbrahim Paşa'ya bir mektup yazıp; Babîâli'nin atamadığı yöneticileri tanımayacaklarını ve şehir tekrar sultanın hâkimiyetine girinceye kadar

¹³⁴ Ali Fuat, a.g.m., s.85.

¹³⁵ Sinouè, a.g.e., s.312.

¹³⁶ Ali Fuat, a.g.m., s.64-121.

¹³⁷ NA, FO, 78/221, Mandeville to Palmerston, 8 January 1833.

¹³⁸ BOA, HAT, 366/20244, 1248 (1833).

¹³⁹ Armaoğlu, a.g.e., 204.

¹⁴⁰ Gilbert Sinouè, a.g.e., s.319.

¹⁴¹ Anick, a.g.e., s.27.

¹⁴² NA, FO, 78/222 Alexander Pisani, Memorandum of the Journey to Kutahia.

¹⁴³ BOA, HAT, 361/20089/D, 13.L.1248 (5 Mart 1833).

¹⁴⁴ BOA, HAT, 361/20089-F, 13.L.1248 (5 Mart 1833).

¹⁴⁵ BOA, HAT, 688/33375-A, 1248 (1833).

¹⁴⁶ NA, FO, 78/221, Mandeville to Palmerston, 26 February 1833.

¹⁴⁷ NA, FO, 78/222, Mandeville to Palmerston, 7 March 1833.

konsoloslukta bayrağı indireceklerini söylemişti. İbrahim Paşa verdiği cevapta; İzmirliilerin Tahir Paşa'nın kötü yönetimi nedeniyle kendisine birkaç kez dilekçe yazdıklarını ancak kendisinin gelen yazıları önemsemediğini söylemişti. Manisa'ya atadığı mütesellimin kendisinin izni olmadan böyle bir işe giriştiğini belirttiikten sonra, bu meselenin halledilmesi için gereken talimatı verdiğini bildirmişti¹⁴⁸.

Sonuçta İngiliz ve Fransızların baskısıyla Mansurioğlu ile birlikte diğer Mısır taraftarları İzmir'den çekilmiş, Osmanlı yöneticileri tekrar görev yerlerine dönmüştü¹⁴⁹. Ancak tam da İngiliz ve Fransızların tahmin ettiği gibi İzmir'in işgali Ruslara boğazlarda kalmak için iyi bir bahane yaratmıştı. Rus Elçisi Butenef, Mısır kuvvetleri Gülek Boğazı'ndan öteye geçinceye kadar Rusların İstanbul'dan çekilmeyeceğini ilan etmişti¹⁵⁰.

Konya Savaşı öncesinde Kastamonu'ya mütesellim olarak atanan Tahmiscioğlu Mustafa Ağa Kastamonu ve çevresindeki etkinliğini iyice kuvvetlendirmişti. İbrahim Paşa, Mustafa Ağa'ya hitaben yazmış olduğu buyrulduşunda; herkesle iyi geçinmesini, adaletten şaşmamasını, Allah'ın emaneti olan fukaraları ve zayıfları korumasını özellikle istemişti¹⁵¹. Anlaşıldığı kadarıyla Tahmiscioğlu İbrahim Paşa'nın nasihatlerini dinlemiş, Osmanlı yönetiminden memnun olmayan bölge halkının gönlünü kazanabilmişti. Mergüze Muhtar'ın ifadesine göre Tahmiscioğlu Mustafa Bey ahali den yem ve yiyecek namına hiçbir şey talep etmemiş, insanlardan tek bir kuruş bile istememişti. Onun yönetiminde bulunanlar en küçük bir haksızlığa dahi uğramamıştı¹⁵². Tahmiscioğlu isyanının genişlemesini engellemek isteyen Babıâli Kastamonu Mütesellimliği'ne Mesut Ağa'yı atamış ve Kapıcıbaşı Hasançavuşzade Hüseyin Bey'i de ona yardımcı olmakla görevlendirmişti¹⁵³. Bunların topladığı birliklerin başına Hüseyin Bey'in oğlu Musa Bey getirilmişti. Musa Bey maiyetindeki askerle 7 Şubat'ta Tahmiscioğlunun yedi sekiz bin adam yerleştiği Araç Kazası yakınında bulunan Kayaboğazı'na saldırmıştı. Meydana gelen çatışmada Tahmiscioğlu taraftarları perişan olmuş, asilerden üç yüz kişi öldürülmüş ve sekiz yüze yakın kişi de canlı ele geçirilmişti¹⁵⁴. Bu çatışma sonrasında Yüzbaşı Çatalcioğlu Ebubekir, Alaybeyi Mehmet, Çatalcioğlu Ruşen, Babcioğlu Halil gibi Tahmiscioğlu taraftarı olanların isyanları açıkça ortaya çıktığından, bunların ellerindeki tımarlara el konulmuştu¹⁵⁵. Ayrıca bu çatışmada yeniçerilerden olup Tahmiscioğlunun komutanlık verdiği 35 kişi de öldürülmüştü. Bunların arasında Kır Sakallı adlı yeniçeri ordusunda ustabaşı konumunda olan bir kişide bulunmaktaydı¹⁵⁶. Buradan yoluna devam eden Musa Bey, 15 Şubat'ta Kastamonu'ya girmişti. Bu gelişmeler üzerine Tahmiscioğlu burada tutunmayarak kaçmış ve böylece Kastamonu'da devlet otoritesi tesis edilmişti¹⁵⁷.

Bu esnada Sallantioğlu adında biri İbrahim Paşa namına Ankara bölgesinin yönetimini ele geçirmiş, Kalecik ayanlığına da Kirlioğlu Mehmet'i atamıştı¹⁵⁸. Kirlioğlu 16 Şubat'a Kalecik'te ikamet eden Hassa Silahşorlarından Ahmet Bey'i öldürüp, kardeşi Mehmet Bey'in de konağını ateşe vermişti¹⁵⁹. Sallantioğlu ve adamlarının asıl gayesi Kastamonu bölgesinde sukuneti sağlayan Hasan Çavuşzade Hüseyin Bey'i ortadan kaldırmaktı. Bu amaçla Kastamonu'dan kaçan Tahmiscioğlu, Yüzbaşı Ebubekir ve İskilip Voyvadası ittifak etmişlerdi. Yanlarına bölgenin önde gelenlerini ve Bozok ve Çankırı çevresinde bulunan Türkmen aşiretlerini de alarak Çankırı'ya hücum etmişlerse de başarı sağlayamamışlardı. Böylece İbrahim Paşa Anadolu'dan çekilinceye kadar Kastamonu ve Çankırı Osmanlı yönetiminde, Ankara ve çevresi ise asilerin elinde kalmıştı¹⁶⁰.

Anlaşıldığı kadarıyla İbrahim Paşa'nın propagandaları imparatorluğun doğu bölgelerini bile etkilemişti. Bu etkileri İngiliz konsoloslarının biraz geç tarihli de olsa raporlarından anlamak mümkündür. Mesela Erzurum Konsolosu Brant, 1839 yılında doğu bölgelerini gezdiği esnada Muş'un önde gelen Kürt Beylerinden Emin Paşa ile görüşmüştü. Emin Paşa Mehmet Ali Paşa'nın üç yüz bin askerinin bulunduğu ve Kahire civarlarında saf altından bir dağa sahip olduğuna inanmaktaydı. Ayrıca İbrahim Paşa'yı cesur ve olağanüstü bir kumandan olarak tanımlamış, insanların İbrahim Paşa'nın ülke yönetimini ele geçirmesini arzuladığını ifade etmişti¹⁶¹. Yine Batum'un önde gelen beylerinden Arslan Bey, Mehmet Ali Paşa'nın harika bir insan olduğunu ve bölge ahalisinin sultana karşı onun yanında olmaya hazır olduğunu söylemişti¹⁶².

¹⁴⁸ NA, FO, 78/222, Mandeville to Palmerston, 11 March 1833.

¹⁴⁹ BOA, HAT, 361/20089-C, 19.L.1248 (11 Mart 1833).

¹⁵⁰ Kamil Paşa, a.g.e., s.142.

¹⁵¹ BOA, HAT, 689/33379-I, 21.N.1248 (11 Şubat 1833).

¹⁵² İ. Hakkı Uzunçarşılı(1937), "Kastamonu'da Tahmiscioğlu Vak'ası", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul,s.151; BOA, HAT, 1233/48016-Ğ, 1248 (1833).

¹⁵³ BOA, HAT, 689/33379-B, 21.N.1248 (11 Şubat 1833).

¹⁵⁴ BOA, HAT, 689/33380-B, 1248 (1833).

¹⁵⁵ BOA, HAT, 689/33398, 1248 (1833).

¹⁵⁶ BOA, HAT, 689/33380-İ, 1248 (1833); BOA, HAT, 1233/48017-E, 1248 (1833).

¹⁵⁷ BOA, HAT, 689/33379-A, 28.N.1248 (18 Şubat 1833).

¹⁵⁸ BOA, HAT, 690/33403-S, 1.L.1248 (21 Şubat 1833).

¹⁵⁹ BOA, HAT, 689/33379-F, 19.L.1248 (11 Mart 1833).

¹⁶⁰ BOA, HAT, 690/33403-B, 22.Za.1248 (12 Nisan 1833).

¹⁶¹ NA, FO, 78/366, Brant, Report of a Tour Through a Part of Koordistan, 1 June 1839.

¹⁶² NA, FO,78/401, Brant to Palmerston, 22 May 1840.

İbrahim Paşa oldukça kısa bir sürede Anadolu'nun önemli bir kısmını ele geçirmiş, Sultan Mahmut'un tahtını tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına müsaade etmek istemeyen Rusya, Osmanlı Devleti'ne yardım edip askerlerini İstanbul'a gönderince bu mesele bir anda uluslar arası bir sorun haline gelmişti. Rus askerlerinin bir an evvel İstanbul'dan çekilmesini isteyen İngiliz ve Fransızların hem Sultan Mahmut'a hem de Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapmaları olumlu neticelenmişti. Böylece Osmanlı yönetiminin temsilcisi Amedci Reşit Bey ile İbrahim Paşa uzun süren müzakereler neticesinde 5 Mayıs 1833 tarihinde Kütahya'da anlaşmışlardı. Sultan Mahmut yayınladığı bir fermanla Suriye ve Filistin Mehmet Ali Paşa'nın yönetim alanına dâhil edilmiş, Hicaz Valiliği ile Adana Muhassıllığı da İbrahim Paşa'ya verilmişti¹⁶³.

Amedci Reşit Bey Kütahya'ya ulaştığı andan itibaren Padişah ile Mehmet Ali Paşa'nın anlaşacağını anlayan Anadolu halkı korkuya kapılmıştı. Bunların bir kısmı Mısır ordusu ile birlikte Suriye'ye çekilmek için İbrahim Paşa'dan ricacı olmuşlardı. Bazıları da emniyetlerinin sağlanması için İbrahim Paşa'ya başvurmuşlardı. Bu durumu gören Reşit Bey Anadolu ahalisinin yerinden oynatılmasının Osmanlı yönetiminin çıkarlarına uygun olmadığını, bu yüzden halkın temin edilerek memleketlerinde kalmalarının sağlanması gerektiğini İstanbul'a bildirmişti¹⁶⁴. Reşit Bey'in tavsiyelerine kulak veren Babıâli, Mehmet Ali Paşa ile anlaşma sağlandıktan hemen sonra genel af ilan etmiş ve bunu Anadolu'nun dört bir tarafına duyurmuştu¹⁶⁵. Böylece Anadolu ahalisi cezalandırılmayacaklarını anlayarak rahat bir nefes almıştı. Genel aftan Konya Savaşı sonrası Mısır ordusunun öncülüğünü yapan ve istihbarat toplayan Konya Mütesellimi Süleyman Bey¹⁶⁶ ve İbrahim Paşa tarafından Aydın'a mütesellim olarak atanan Memiş Paşazade Süleyman Bey gibi önde gelen işbirlikçiler de faydalanmıştı¹⁶⁷.

İbrahim Paşa Babıâli'den istediğini aldıktan sonra hemen çekilmeye başlamış, Mayıs ayının başında Konya'ya doğru yola koyulmuştu¹⁶⁸. Mayıs ayının sonlarına doğru Kayseri ve çevresi tamamen boşaltmıştı. Mısır askeri geri çekildikçe Babıâli boşaltılan bölgelere kendi idarecilerini atayarak Anadolu'ya yeniden hâkim olmaya başlamıştı¹⁶⁹. Haziran ayının ortalarına doğru Mısır kuvvetlerinin tamamı Gülek Boğazı'nı geçerek Anadolu'dan ayrılmış, böylece Osmanlı Mısır mücadelesinin ilk safhası tamamlanmıştı¹⁷⁰.

Sonuç

Mehmet Ali Paşa 1831 yılının sonunda Babıâli'ye karşı isyan bayrağını açtığı zaman hiç kimsenin tahmin edemeyeceği bir hızla Osmanlı topraklarını istila etmişti. O dönemde devlet her açıdan son derece kötü bir durumdaydı. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra savaşlar ve iç isyanlar nedeniyle yetkililer yeni bir ordu oluşturacak zaman bulamamıştı. Bu nedenle Babıâli'nin İbrahim Paşa'nın karşısına gerçek anlamda bir ordu çıkardığını söylemek son derece zordur. Üstelik Osmanlı ordusunu idare eden komutanlar, Sultan Mahmut'un da dile getirdiği gibi, askerleri ellerinden gelen en kötü şekilde idare etmişler, beceriksizlikleri yetmezmiş gibi aralarında olan kişisel problemleri gereğinden fazla ön plana çıkarmışlardı.

Mehmet Ali Paşa askeri ve ekonomik yönden gerçek anlamda güçlü olabilmek için Mısır'ın kaynaklarının kendisi için yeterli olmadığını biliyordu. Bunun için Suriye'yi elde etmeyi, isyanından yıllar önce planlamış, hatta burada yaşayan Mir Beşir gibi yerel güçleri kendi tarafına çekerek istila siyasetinin alt yapısını hazırlamıştı. Aslında Mehmet Ali Paşa'nın Mir Beşir ile Menemencioğlu Ahmet Bey, Pehlivanlı Halit Bey ve Tahmiscioğlu Mustafa'ya yaklaşımındaki benzerlik ve isyanından yıllar önce her üçüyle de ilgilenmesi dikkate şayandır. Kavalalı, Suriye'yi istila etmeyi planladığı için Mir Beşir ile yakından ilgilendiği net olarak bilinmektedir. Burada ister istemez akla şu soru gelmektedir. Acaba Mehmet Ali Paşa Suriye'ye girmeden önce Anadolu'ya askerlerini sürmeyi planlamış mıydı? Görebildiğimiz belgelerde bu soruya kesin bir yanıt vermemiz mümkün değildir. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi istila etmeden önceki dönemde ve işgal sırasında nasıl bir politika izlediğini anlamak ve Anadolu'da izlediği politika ile Suriye siyasetini karşılaştırmak bu konuda bize ipuçları verebilir. Konu ile ilgili belgelerden ve yapılan çalışmalardan edindiğimiz izlenime göre Mehmet Ali Paşa Suriye'yi işgal etmeden önce kendisine müttefikler bulmuş, daha sonra yönetimden memnun olmayanları ve yönetimin dışladığı kesimleri isyana teşvik etmiş, insanlara daha rahat hayatlarını sürdürebilecekleri bir ortam vaat etmişti. Böylece bölge halkını yönetimden ayırdığı için ordusu ciddi bir direnişle karşılaşmadan Suriye bölgesini ele geçirmişti. Aslında Mehmet Ali Paşa Suriye'de izlediği siyasetin birebir aynısını Anadolu'yu işgali sırasında da yürütmüştü. Dikkat edilirse Mısır Valisi'nin işgal siyasetinin anlık gelişme sonucu ortaya çıkmadığı, üzerinde uzun yıllar düşünülmüş ve epey hazırlık yapılarak yürütülmüş olduğu anlaşılacaktır. Buradan hareketle Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye girmeden çok önce Anadolu'yu da işgal etme planını hazırlamış olduğu söylenebilir.

¹⁶³ Kamil Paşa, *a.g.e.*,s.143.

¹⁶⁴ BOA, HAT, 366/20245-A, 24. Za.1248 (14 Nisan 1833).

¹⁶⁵ *Takvim-i Vekayi*, Defa 58, 29.Z.1248.

¹⁶⁶ BOA, HAT, 1167/46155-A, 1249 (1833).

¹⁶⁷ BOA, HAT, 383/20606-H, 1249 (1833).

¹⁶⁸ BOA, HAT, 361/20096-A, 1248 (1833).

¹⁶⁹ *Takvim-i Vekayi*, Defa, 59, 13.M.1249.

¹⁷⁰ BOA, HAT, 361/20096-B, 22.M.1249 (22 Mayıs 1833).

Kanaatimizce 1831-1833 yıllarında devam eden Osmanlı-Mısır savaşı, savaş meydanlarından daha çok insanların zihinlerinde sürdürülmüştü. Dönemin propaganda araçları olan mektuplar ve buyruhdular imparatorluğun dört bir tarafında adeta havada uçmuştu. İbrahim Paşa, Suriye'yi istila ederken çok büyük orduların bile zabt u rabt etmekte zorlanacağı insanların, küçük kâğıt parçalarıyla gönüllerini fethedebilmişti. Böylece propaganda yönteminin ne derece etkili olduğunu bizzat tecrübe etmişti. Anadolu'ya girdikten sonra da Ümmet-i Muhammed'in selameti için yola çıktığını, insanlara müreffeh bir hayat sunmak istediğini, Halife ile değil Halife'yi kandıran devlet adamlarıyla mücadele ettiğini hacılar ve kendi adamları vasıtasıyla insanlara duyurmuştu. Böylece Anadolu halkını haklı bir dava uğruna savaştığına inandırmıştı. Bu sayede Suriye bölgesinde olduğu gibi Anadolu'da da yerel halktan en küçük bir direnişle bile karşılaşmamış, üstelik insanlar onu kurtarıcı olarak bağırarak basmışlardı.

Aslında Osmanlı yönetimi propagandanın yıkıcı etkilerini yakinen hissetmiş ve karşı propaganda faaliyetlerine girişmişti. Ancak Babiâli'nin karşısında insanları ağır vergi yüklerinden kurtaran üstelik satın aldığı tek bir yumurtanın bile parasını peşin ödeyen ve propaganda konusunda çok daha başarılı olan İbrahim Paşa bulunmaktaydı. Üstelik Babiâli'nin propaganda savaşında önemli bir dezavantajı bulunmaktaydı. Çünkü kendisinin tayin ettiği görevliler yıllardır ellerinden geldiğince halkı adeta soymaya çalışmışlardı. Bunun yanında insanların can ve mal emniyetini sağlamakla görevli askerler fırsatını buldukları anda yağma hareketlerine girişmekten çekinmemişlerdi. Bu durumu karşılaştıran insanlar doğal olarak İbrahim Paşa'yı daha inandırıcı bulmuşlardı.

İbrahim Paşa, Anadolu'da yaşayan herkese kucak açmış, hatta Osmanlı yönetiminin dışladığı suçluları bile kabullenmişti. Üstelik yeniçeri ocağının yeniden kurulduğunu ilan ederek yeniçeri firarilerini de kendi yandaşı yapabiliyordu. Kendisi Anadolu'ya doğru ilerlerken yandaşları dört bir tarafta yönetime karşı isyanlar çıkarmışlardı. Böylece hem Osmanlı ordusunun dikkatini dağıtmış, hem de Babiâli'nin bütün askeri gücünü savaş meydanına sevk etmesine mani olmuştu. Mesela Trabzon Valisi Osman Paşa, isyanlar nedeniyle Konya Savaşı'na iştirak edememişti.

Aslında İbrahim Paşa, insan hayatına ve onuruna önem veren bir devlet adamı değildi. İçinde bulunduğu koşullar nedeniyle bu şekilde hareket etmek zorunda kalmıştı. Zaten babasının Mısır'da bulunan fellahları karın tokluğuna köle gibi çalıştırdığı, insanları vergi yükü altında ezdiği ve ahaliyi zorla silâh altına aldığı gayet iyi bilinmektedir. Ancak İbrahim Paşa siyaset icabı olsa da insanı önemseyen bir politika yürüttüğüne Anadolu ahalisini inandırmıştı. Bu sayede ordusunu Mısır'dan binlerce kilometre uzaklığa sevk edebilmiş, ahalinin gönlünü fethettiği için erzak ve asker temininde hiç sıkıntı yaşamamıştı. Osmanlı yetkilileri ise İstanbul'dan birkaç yüz kilometre uzaklıkta bulunan ordularını beslemekte bile zorlanmışlardı. Hatta geri çekilirken nakliye için hayvanlar bulamadıklarından malzemelerini meydana bırakmak zorunda kalmışlardı.

Kanaatimizce Osmanlı-Mısır rekabetinin Babiâli'nin aleyhine neticelenmesinin en önemli sebeplerinden biri Osmanlı tebaasının devletine karşı takındığı olumsuz tutumdur. Dönemin Osmanlı yetkililerinin önemli bir kısmı çoğu zaman ahalinin neden böyle davrandığını sorgulamak yerine, onları asilikle ve hainlikle suçlamış, belki de bu şekilde kendi kabahatlerini örtbas etmek istemişlerdi. Oysa birçok çalışmaya konu olduğu üzere Osmanlı Devleti sadece asker ve vergi kaynağı olarak gördüğü ahaliyi yıllarca ihmal etmişti. İstanbul'daki yetkililer, taşradaki yöneticilerin ahalinin üzerine kaldıramayacakları oranda vergi yüklemelerini önemsememişler veya o zamanın koşulları gereği görmezlikten gelmişlerdi. Dönemin belgelerine yansıdığına göre insanlar vergilerini ödeyebilmek için ellerindeki son kuruşu verdikleri gibi, yatak yorganlarını bile satmak zorunda kalmışlardı. Zaten İbrahim Paşa'nın vergileri azaltacağını duyurmasının bayram havası estirmesi boşuna değildi. Babiâli, İbrahim Paşa Anadolu'ya girdikten sonra insanlara adil davranılması ve gereksiz yere ahaliye yük olunmaması için bir takım tedbirler almaya çalışmışsa da bunun için çok geç kalmıştı. Tüm bu nedenlerden ötürü 1832-1833 yıllarında Anadolu'da meydana gelen olayları İbrahim Paşa'nın başarısından çok Anadolu halkının yönetime karşı isyanı olarak değerlendirmek, kanaatimizce daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV BELGELERİ

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hat (Hatt-ı Hümayun)

346/19721, 348/19768, 348/19768-B, 348/19768-C, 348/19768-E, 349/19771, 349/19795, 351/19839, 352/19853,354/19881-A, 354/19881-C, 354/19883-A, 354/19891-B,356/19977-D, 356/19991, 360/20077-A, 361/20089-C, 361/20089-D, 361/20089-F, 361/20096-A, 361/20096-B, 362/20131,363/20139, 363/20140-A, 363/20140-B, 363/20140-D, 363/20142, 363/20142-A, 363/20142-C, 364/20152, 365/20167-A, 365/20187, 366/20213, 366/20244, 366/20245-A, 367/20311, 368/20331-B, 369/20349, 369/20363, 369/20437-B, 370/20372-E, 370/20372-J, 370/20372-P, 371/20378-D, 371/20378-F, 371/20379, 371/20379-A, 377/20489-A, 383/20606-H, 384/20611, 384/20611-E, 506/24909, 634/31302-C, 652/31877, 657/32111, 657/32120, 657/32120-B, 658/32128-A, 658/32128-B, 688/33375-A, 688/33377-D, 688/33377-E, 688/33377-F, 688/33377-G, 688/33377-İ, 689/33379-A, 689/33379-B, 689/33379-F, 689/33379-I, 689/33380-B, 689/33380-İ, 689/33398, 689/33398-D, 690/33403-B, 690/33403-S, 691/33409-C, 691/33409-D, 691/33409-E, 691/33409-F, 699/33712-A, 907/39743, 907/39743-A, 907/39743-B, 907/39743-D, 907/39746-G, 907/39746-J, 907/39746-H, 907/39747-A, 907/39747-B,

907/39747-C, 907/39747-D, 907/39747-F, 907/39747-E, 907/39760, 908/39776, 908/39773-A, 1167/46155-A,1233/48015-C, 1233/48015-E, 1233/48016, 1233/48016-D, 1233/48016-G, 1233/48016-Ğ 1233/48020-D

2-National Archives (NA)

Foreign Office (FO)

78/212, 78/215, 78/221, 78/222, 78/238, 78/366, 78/401, 195/101, 524/1.

B-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Numero 19(96) İstanbul Devlet Matbaası, 1928, s.64-121.

Ali Kemal (1329), *Bir Safha-i Tarih*, Matbaa-i İkdam.

ALTINDAĞ, Şinasi (1988), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK, Ankara.

ANICK, Norman (1970), *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople 1833-1841*, (Ph.D, McGill University), Montreal.

ARMAOĞLU, Fahir(1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara.

CAMERON, D.A. (1895), *Egypt in the Nineteenth Century or Mehemet Ali and His Successors Until The British Occupation in 1882*, London.

GENCER, Fatih (2015), "İsyana Giden Yol Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi" *History Studies*, Vol 7, Issue1, s.65-80.

İLGÜREL, Mücteba(1969), "Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid'in İsyanı", *Tarih Dergisi*, Sayı 23, s.13-22.

JORGA, Nicolae(2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, V*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Kamil Paşa(1327), *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, III*, Matbaa-i Ahmet İhsan.

KIŞ, Salih(2010), "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, s.145-158.

MANNA, Adel(1994), "Eighteenth and Nineteenth Century Rebellions in Palestine", *Journal of Palestine Studies*, Vol.24, No.1, s.51-66.

SINOUE, Gilbert(1999), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul.

SOY, Bayram(2007), "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı:7, s.141-167.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı(1937), "Kastamonu'da Tahmiscioğlu Vak'ası", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul, s.139-152

C-GAZETELER

Takvim-i Vekayi